

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΤΟΣ Η • ΑΡΙΘΜ. 71-72 • ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ — ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1984 • ΧΕΣΒΑΝ — ΚΙΣΛΕΒ 5745

תהלת חכמה ידאת ה' ודעת קדשים בינה

«Ἀρχή σοφίας φόβος Κυρίου καὶ ἐπίγνωσις ἁγίων φρόνησις»
(Παραμ. 9:10)

Τάφοι χωρίς σταυρούς

Π. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ

Ἡ Ἀρχιρραβινεία Θεσσαλονίκης ἀνακοινοῖ:
 Πέντε ὀνόματα.
 Γαβριέλ Σαμουέλ Ματαράσο.
 Ἰακώβ Ραφαέλ Μαχέλ.
 Μαλλάχ Μωϋσῆ Παλάτσι.
 Πέππο Μπενβενίστε Ἀσσαέλ.
 Ἡλία Ἀβραάμ Ματαλῶν.
 Γιά πρώτη φορά τ' ἀκοῦτε. Δέν πρόκειται — σὰς
 τό ὑπόσχομαι — νά τά ξανακούσετε. Θά
 μεταφερθοῦν κι αὐτοὶ νῶερά στὸν τάφο μέ τὴν
 ἐπιγραφή «Ἄγνωστος Στρατιώτης». Γιά τὴν
 ἐλληνικὴ πατρίδα ἔπесαν μαχόμενοι στὸν
 Γράμμο. Ἡ Ἀρχιρραβινεία ἐτέλεσε προχθὲς τό
 μνημόσυνό τους. Ὑπέρτατο καθῆκον καὶ στοὺς
 Ἑβραίους ἀπέναντι τῶν νεκρῶν τους ἡ τέλεση
 μνημοσύνου. Ἀσκαβὰ λέγεται στὴν Ἑβραϊκὴ.
 Στοὺς οἰκεῖους ἀνήκει ἡ ὑποχρέωση τῆς
 ἀπονομῆς τῶν μεταθανατίων τιμῶν. Ἀλλὰ πού
 νά βρεθοῦν οἰκεῖοι; Τοὺς ἔφαγαν τὰ γερμανικὰ
 κρεματόρια. Εἶναι τόσο δύσκολο στοὺς
 Ἑβραίους πού ἐπέζησαν νά σὰς παρουσιάσουν
 σέ συγγενῇ τους. Ἀπὸ τὴ φρίκη τῆς ὁμηρείας —
 μοῦ γράφει ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη ὁ ποιητὴς κ.
 Ζωγραφάκης — πέρασαν καὶ οἱ πέντε νεκροὶ τοῦ
 Γράμμου. Καὶ εἶχαν γνωρίσει πρὶν ἀπ' αὐτὴν τὴν
 περιπέτεια τοῦ Ἑλληνοῖταλικοῦ. Πόλεμος,
 ὁμηρεία, κρεματόριο τῶν συγγενῶν, νέος
 πόλεμος. Πορεία πάνω σέ πούπουλα... Ἡ πορεία
 τοῦ Ἰσραὴλ. Στὶς ἐλληνικὲς κορφές λευκαίνουνται
 τώρα τὰ κόκκαλα τῶν πολεμιστῶν, χωρὶς οὔτε
 τοῦ Ναζωραίου, οὔτε τοῦ Μωϋσῆ τό σύμβολο νά
 παραστέκει τοὺς τάφους των. Ἐλάχιστες
 ἑκατοντάδες ἀπέμειναν ἀπὸ τὶς μυριάδες τῶν
 Ἑβραίων τῆς Ἑλλάδος καὶ οἱ ἐλάχιστοι ὅμως
 αὐτοὶ καταβάλλουν τὴν ἀναλογία τους στὸ φόρο
 τοῦ αἵματος. Νεκροὶ στὴν ὑπηρεσία τῆς χώρας.
 Δέν εἶναι οἱ πρῶτοι. Θυμοῦμαι στὸν πόλεμο τοῦ
 '40 τὸν Ἑβραῖο ἐκεῖνο συνταγματάρχη πού εἶχε
 γίνεи θρῦλος. «Εἰς τό 'νομα τοῦ Χριστοῦ»
 καλοῦσε ὁ Ἑβραῖος ἀξιωματικὸς τοὺς
 Χριστιανούς στρατιώτες του νά πολεμήσουν.
 Ἔπесε πολεμῶντας ὁ ἴδιος μέ τό 'νομα τῆς
 Ἑλλάδος στό στόμα.
 Οὔτε οἱ πρῶτοι, οὔτε οἱ τελευταῖοι. Δεκάδες
 πέφτουν κάθε μέρα. Ὁχτῶ χρόνια τώρα ὁ
 Μινώταυρος δέ χορταίνει νά καταβροχθίζει τὶς
 πό τρυφερὲς ἐλληνικὲς σάρκες. Τό «ἔπесε ὑπὲρ
 Πατρίδος» ἔγινε ὁ πρόλογος καὶ ὁ ἐπίλογος τῆς
 κάθε μέρας μας. Ἄν ὅμως δίνουμε μιά ἰδιαίτερη
 θέση στοὺς Ἑβραίους πού συμμερίζονται τὶς

ἐθνικὲς περιπέτειες, εἶναι γιατί αὐτοί, Ἕλληνες
 τὴν ἐθνότητα, δέν ἀνήκουν καὶ φυλετικὰ στὴν
 ἐλληνικὴ οἰκογένεια. Νομοταγεῖς πολῖτες, ἀλλὰ
 νωποὶ σχετικὰ Ἕλληνες. Λαμπροὶ πολῖτες. Ἡ
 Ἑλλάδα ὅμως γι' αὐτοὺς εἶναι ἡ Πατρίδα τῶν
 περιστάσεων. Ξένη τοὺς ἦταν πρὶν τὴν
 ἀποκτήσουν τὴ δικὴ τους ἐπικράτεια. Ὁ Ρωμιὸς
 καὶ στὴ δουλειά του. Ἡ Ἑλλάδα εἶναι μέσα του
 σάν τό παλιὸ κρασί πού διοχετεύεται ἀπὸ τὶς
 ἀρτηρίες τῆς μιᾶς γενεᾶς στὶς ἀρτηρίες τῆς
 ἄλλης.

Διαφορετικὴ εἶναι ἡ θέση τῶν Ἑβραίων. Καὶ
 ὅμως ἐκτελοῦν τό καθῆκον τους μέ ὅση
 προσήλωση καὶ ἐκείνοι πού αἰσθάνονται
 ἐλληνικὴ τὴν καταγωγή. Κάποτε μάλιστα
 ξεπερνοῦν μερικοὺς ἀπ' αὐτοὺς στὴν ἐπίγνωση
 τῶν ὑποχρεώσεών τους. Πέφτουν οἱ Ἑβραῖοι γιὰ
 τὴν ἐλληνικὴ ἰδέα, τὴ στιγμή πού ἄλλοι
 Ἕλληνες, παιδιὰ τῆς «ἡγέτιδος τάξεως» κατὰ
 προτίμηση, βολεύονται στὴν ἀσφάλεια τῶν
 γραφείων ἢ ἐξοικονομοῦν τό διαβατήριό πού
 τοὺς ἀνοίγει τὴν ἐξοδὸ κινδύνου.

Στοὺς Ἑβραίους αὐτοὺς, πού ἀκολούθησαν
 τὴν κακὴ μοῖρα τοῦ ἔθνους, νόμισα ὅτι
 ὀφείλαμε δυὸ λόγια. Μιά ἰδιαίτερη θέση στὰ
 βασίλεια τοῦ θανάτου, ὅπου τώρα πλανῶνται
 μαζί μέ τοὺς ἄλλους νεκροὺς τοῦ πολέμου.
 Ἡ διπλωματία μας ἴσως νά 'χει τὴ στιγμή αὐτὴ
 τοὺς νέους προσανατολισμούς της. Σέ ἀντίθεση
 μέ τό Ἰσραὴλ, πρὸς τὰ φεσοφόρα στίφη τῆς
 Μέσης Ἀνατολῆς καὶ τῆς Μαύρης Ἡπείρου, λένε
 ὅτι στρέφει τὶς προτιμήσεις της. Ἀλλὰ ἐμεῖς δέν
 κάνουμε οὔτε πολιτικὴ, οὔτε διπλωματία.
 Αἰσθημα κάνουμε. Τό «Ἀσκαβὰ» τελοῦμε εἰς
 μνήμην τῶν πέντε ταλαιπωρημένων
 παλληκαριῶν, πού δέν πρόφτασαν νά δοῦν ἀπὸ
 τὴ ζωὴ παρά τοὺς καπνοὺς καὶ τὶς φλόγες της.
 Στοὺς καπνοὺς καὶ στὶς φλόγες παρέδωσαν τὰ
 νειῶτα τους ὑπηρετῶντας τὴν ἐλληνικὴ πατρίδα.
 Τοὺς ὀφείλουμε λίγα φύλλα φθινοπώρου πάνω
 στὸν τάφο τους. Ἐνός λεπτοῦ σιγῇ. Μιά δέηση
 στό Θεό τῶν Πατέρων τους γιὰ νά τοὺς χαρίσει,
 νεκροὺς, τὴ γαλήνη, πού φειδωλεύθηκε νά τοὺς
 δώσει στὰ λίγα χρόνια τῆς πολυτάραχης ζωῆς
 τους.

(Χρονογράφημα πού δημοσιεύθηκε στό «Βῆμα» ἀπὸ τὸν κορυφαῖο
 Ἕλληνα χρονογράφο Παῦλο Παλαιολόγο στὶς 9 Ὀκτωβρίου 1948.
 Ἀναδημοσιεύεται σάν συμμετοχὴ στὸν ἐορτασμό τῆς 28ης
 Ὀκτωβρίου).

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ:

Τὸ ἐξώφυλλο τῆς περιφάνης «Βίβλου τοῦ Λένινγκραντ», τὸ
 χειρόγραφο τῆς ὁποίας βρίσκεται στὴ Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη τοῦ

Λένινγκραντ. Ἐνα ἀπὸ τὰ καλύτερα διασωζόμενα Μασορετικά
 κείμενα τῆς Βίβλου. Γράφηκε στό Φοστάτ (ἀρχαῖο Κάιρο) τὸ
 1008 — 1010.

Οἱ Ἑβραῖοι καὶ οἱ Ἕλληνες

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΣΑΤΣΟΥ

τ. Προέδρου τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας

Θά ἤθελα πρώτα νά ἐκφράσω τίς εὐχαριστίες μου πρὸς τὸ Ἑβραϊκὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ἱερουσαλὴμ γιὰ τὴν εὐγενική πρόσκληση νά συμμετάσχω στοὺς ἑορτασμούς γιὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ «Ἑλληνικοῦ Οἴκου», ἐνὸς νέου κέντρου τοῦ Πανεπιστημίου ἀφιερωμένου στὶς κλασικὲς σπουδὲς καὶ εἰδικότερα στὸν ἐλληνικὸ πολιτισμό.

Μὲ μιά εὐκαιρία σάν κι αὐτή, εἶναι φυσικὸ ἡ σκέψη μου νά στραφεῖ στὶς μακρὲς καὶ στενὲς σχέσεις μεταξύ τῶν Ἑβραίων καὶ τῶν Ἑλλήνων, σχέσεις οἱ ὁποῖες ἀνάγονται στὸν 3ον π.Χ. αἰώνα. Αὐτὰ τὰ δύο ἔθνη τὰ ὁποῖα, τὸ καθένα μὲ τὸν δικὸ του τρόπο, ἔχουν τόσο σημαντικὰ συμβάλει στὸν πολιτισμὸ τοῦ δυτικοῦ κόσμου, ἔχουν, παρ' ὅλες τίς θεμελιώδεις διαφορὲς, ὁρισμένους κοινὲς ιδιότητες πού εὐνοοῦν τὴν ἀλληλοκατανόησή τους καὶ δὲν εἶναι λίγες οἱ ὅμοιες τροπὲς τοῦ πεπρωμένου πού παρουσιάζει ἡ θυελλώδης ἱστορία τους. Αὐτό, φυσικά, πού ἔρχεται ἀμέσως στὸν νου εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι καὶ τὰ δύο ἔθνη γνώρισαν μεγάλη δόξα πού τὴν ἀκολούθησαν μαρτύρια ἀπὸ τὰ χέρια ξένων κατακτητῶν καὶ ὅτι καὶ τὰ δύο κατόρθωσαν, παρ' ὅλες τίς σοβαρότατες ἀντιξοότητες, νά διατηρήσουν τὴν ἐθνική τους ταυτότητα καὶ νά διαφυλάξουν ἀλώβητες τίς ἐθνικὲς τους παραδόσεις. Καὶ στοὺς Ἑβραίους καὶ στοὺς Ἕλληνες ἡ βαθειὰ ἀφοσίωση στὴ θρησκεία τους ἦταν ἐκείνη πού στήριξε τὸν πατριωτισμὸ τους, ὁ ὁποῖος τελικὰ ὁδήγησε στὴν ἀπελευθέρωση τῶν ἀρχαίων πάτριων χωμάτων καὶ στὴ γέννηση τῶν σημερινῶν κρατῶν τους.

Ἀλλὰ θέλω νά προχωρήσω περὶ σσότερο.

Ὅταν, νεαρός τότε, μάθαινα γερμανικά, ὁ δάσκαλός μου πού ἦταν Γερμανοεβραῖος, μοῦ ζήτησε νά διαβάσω τὸ κλασικὸ θεατρικὸ ἔργο τοῦ Lessing «Ὁ σοφὸς Νάθαν». Οἱ πῖο πολλοί, πιστεύω, πρέπει νά γνωρίζετε τὴν πλοκή του, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἕνας πλούσιος Ἑβραῖος ἔμπορος, ὁ Νάθαν, ἕνας Σταυροφόρος πού φρουροῦσε τὸν Πανάγιο Τάφο, καὶ ὁ Σαλαδίνος ὁ φημισμένος Χαλίφης, ξένοι καὶ ἐχθροὶ στὴν ἀρχή, τελικὰ ἀποδείχθηκαν ἀδελφία, γιοὶ τοῦ ἴδιου πατέρα ἀδελφία πού ὁ καθένας πίστευε, μὲ τὸν δικὸ του τρόπο, στὸν ἴδιο Θεό, τὸν Θεό πού δὲν ὑπάρχουν ἄλλες λέξεις ἱκανὲς νά τὸν περιγράψουν καλύτερα ἀπὸ τὴν φράση ἐκείνη τῆς Ἐξόδου (3,14): «Ἐγὼ εἰμι ὁ Ὡν».

Ἀπὸ αὐτὸ τὸ κοινὸ καὶ ἐσχατο κορύφωμα, ὅπου αὐτοὶ ἔτυχε νά συναντηθοῦν, ἀπορρέουν οἱ κοινὲς πεποιθήσεις μας, οἱ κοινὸι μῦθοι μας καὶ ὁ κοινὸς μας πολιτισμός. Κατ' ἐμέ, γιὰ νά μὴ ἐπεκταθῶ περισσότερο, οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης καὶ ὅλοι ἐκεῖνοι πού ἀπὸ τὴν Εὐρώπη ἔφεραν τὸν πολιτισμὸ τους σὲ ἄλλες ἡπείρους, εἶναι ταυτόχρονα, κατὰ κάποιον τρόπο, λίγο Ἑβραῖοι, λίγο Ἕλληνες καὶ λίγο Ρωμαῖοι. Αὐτὸς εἶναι ὁ κοινὸς μας παρονομαστής. Ὅλοι ἦπιαμε ἀπὸ τὸ πηγάδι τῆς Ρεβέκκας, ὅλοι ἀναζωογονηθήκαμε ἀπὸ τὰ νερά τῆς Κασταλίας, ὅλοι μεγαλυνθήκαμε μέσα ἀπ' τοὺς Ψαλμούς τοῦ Δαυὶδ καὶ τίς προφητεῖες τοῦ Ἡσαΐα, καὶ ὅλοι ἀνατραφήκαμε μὲ τὸν Ὅμηρο καὶ τὸν Βιργίλιο ἐπιπλέον ὅλοι τιμοῦμε τίς Δέκα Ἐντολὲς τοῦ Μωϋσῆ, τίς ἰδέες τοῦ Πλάτωνος, καὶ τὴν ἐντελέχεια τοῦ Ἀριστοτέλη, καθὼς καὶ τίς πραιτωρικές ἀποφάσεις καὶ ὅλοι θρηνοῦμε μαζί μὲ τὸν Ἰεζεκιήλ καὶ τὸν Ἐκκλησιαστή, καὶ παρηγορούμεθα ἀπὸ τὸν Πλούταρχο καὶ τὸν Σενέκα. Ἡ τιμὴ καὶ ἡ ὑπόληψή μας ὡς πολιτισμένων ὄντων, μετριέται ἀπὸ τὴν ἱκανότητά μας νά συλλάβουμε καὶ νά συνδυάσουμε ἐκεῖνα τὰ ἀ-

Ἱερουσαλὴμ.

(Φωτογραφία τῆς L. Klapisch, ἀπὸ τὸ περιοδικὸ «Ariel» Νο 57/1984).

φθαρτα στοιχεία του κοινού μας πολιτισμού. Οι πολιτικές και κοινωνικές απόψεις, βέβαια, διαφέρουν και οι ροπές και οι σκοπιμότητες αλλάζουν· αλλά οι ανώτατες αξίες πάνω στις οποίες ο παρών πολιτισμός είναι οικοδομημένος, παραμένουν αμετάβλητες.

Ο Οίκος πού θα εγκαινιάσουμε σήμερα θεμελιώθηκε πάνω σ' αυτές τις αιώνιες αξίες και αυτός είναι ο λόγος της πεποίθησής μου, ότι θα ανθέξει σέ όλες τις καταιγίδες και τις τροπές του χρόνου. Μέσα σ' αυτό τον Οίκο θα επιτευχθεί και θα ανανεωθεί μία συνάντηση πού άρχισε περισσότερο από χίλια χρόνια πριν, πάνω σ' αυτά τα χώματα όπου οι πολιτισμοί τριών ιστορικών εθνών συναντήθηκαν.

Μικρή αμφιβολία υπάρχει ότι η έπαφή μεταξύ Έβραίων και Ελλήνων, και ιδιαίτερα μεταξύ Ελλήνων και Έβραίων της Διασποράς, αποδείχτηκε εξαιρετικά καρποφόρα, και αποτέλεσε τό δίαυλο μέσω του οποίου η έβραϊκή σκέψη και γραμματεία, επρόκειτο νά φθάσει και νά επηρεάσει τή Δύση. Φυσικά, τό πρώτο πού θα σκεφτόταν κανείς είναι ή Παλαιά Διαθήκη και ή περίφημη μετάφραση στά ελληνικά, ή μετάφραση των Έβδομηκοντα. Δέν βρίσκεται μόνο στή ρίζα όλων των βυζαντινών θρησκευτικών κειμένων, καθώς και σέ πολυάριθμα κοσμικά κείμενα του Μεσαίωνα, άλλ' ή από τό κείμενο αυτό των Έβδομηκοντα μετάφραση της στίς σπουδαιότερες εύρωπαϊκές γλώσσες έπαιξε ένα ρόλο πολύ σημαντικό στήν εξέλιξη της λογοτεχνίας και του πολιτισμού γενικότερα της Δύσης. Ούτε και ή επίδραση των έβραϊκών κειμένων πάνω στήν Καινή Διαθήκη και τους Πατέρες της Εκκλησίας θά έπρεπε νά άποσιωπηθεί· ή, πραγματικά, εκείνη των Ιουδαίων ιστορικών δοκιμιογράφων και ποιητών πάνω στους αντίστοιχους της Δύσης.

Αλλά και τό αντίστροφο, φυσικά, είναι άληθές, και μία ελληνική επίδραση είναι δυνατό νά βρεθεί στά έβραϊκά κείμενα, όπως π.χ. στή «Σοφία Σολομώντος» ή στό τέταρτο βιβλίο των «Μακκαβαίων», άκόμα και στό Ταλμούδ και τό Μιδράς, γιά νά μή αναφέρουμε τήν έβραϊκή έπική και δραματική ποίηση πού γράφτηκε στά ελληνικά από τους Έβραίους της Άλεξάνδρειας.

Ός μελετητής της φιλοσοφίας δέν μπορώ νά ξεχάσω έδώ στήν Ιερουσαλήμ τόν Φίλωνα τόν Ιουδαίο (περ. 30 π.Χ. - 50 μ.Χ.), άν και πέρασε όλη του τή ζωή στήν Άλεξάνδρεια. Κι αυτό, γιατί αυτός περισσότερο από όλους μορφοποιεί τις παραδόσεις του Ιουδαϊσμού μέσα στίς λογοτεχνικές μορφές της ελληνικής μυθοπλασίας και άγωνιστική νά άποδοθεί τήν ύπαρξη μιάς ουσιαστικής όμοιότητας άνάμεσα στά ελληνικά και έβραϊκά δόγματα. Κύρια πηγή έμπνευσης υπήρξε γι' αυτόν, φυσικά, ό Πλάτων, ό Άριστοτέλης, οι Στωϊκοί και οι Ποσειδώνιοι. Μέγας ό ρόλος πού έπαιξε στήν ιστορία της άρχαίας σκέψης ως μεσολαβητής μεταξύ της ελληνικής φιλοσοφίας άφ' ενός και του Χριστιανισμού και Νεοπλατωνισμού άφ' έτέρου.

Δυστυχώς, ό χρόνος δέν μου επιτρέπει νά προχωρήσω σ' αυτόν τόν μακρό διάλογο των έπιφανών Έβραίων λογίων, έπιστημόνων, φιλοσόφων και καλλιτεχνών πού μέ τόσο μεγάλο βαθμό έχουν συμβάλει στήν εξέλιξη του δυτικού πολιτισμού. Ρίχνοντας μία πρόχειρη ματιά διά μέσου των αίωνων μνημονεύω τόν Μαιμονΐδη, τόν Σπινόζα, τόν Μέντελσον, τόν Χάινε, τόν Μάρξ, τόν Μπεργσόν, τόν Φρόυντ και τόν Άϊνστάιν. Μερικά από αυτά τά όνόματα έχουν γίνει συμβολικοί όροι κοινού της άνθρωπότητας.

Είναι πραγματικά ένθαρρυντικό νά βλέπεις μέσα σ' ένα κόσμο όπου οι κλασικές σπουδές όλο και πιά πολύ

Τοπίο της Ιερουσαλήμ, έργο του Α. Steimatzky.

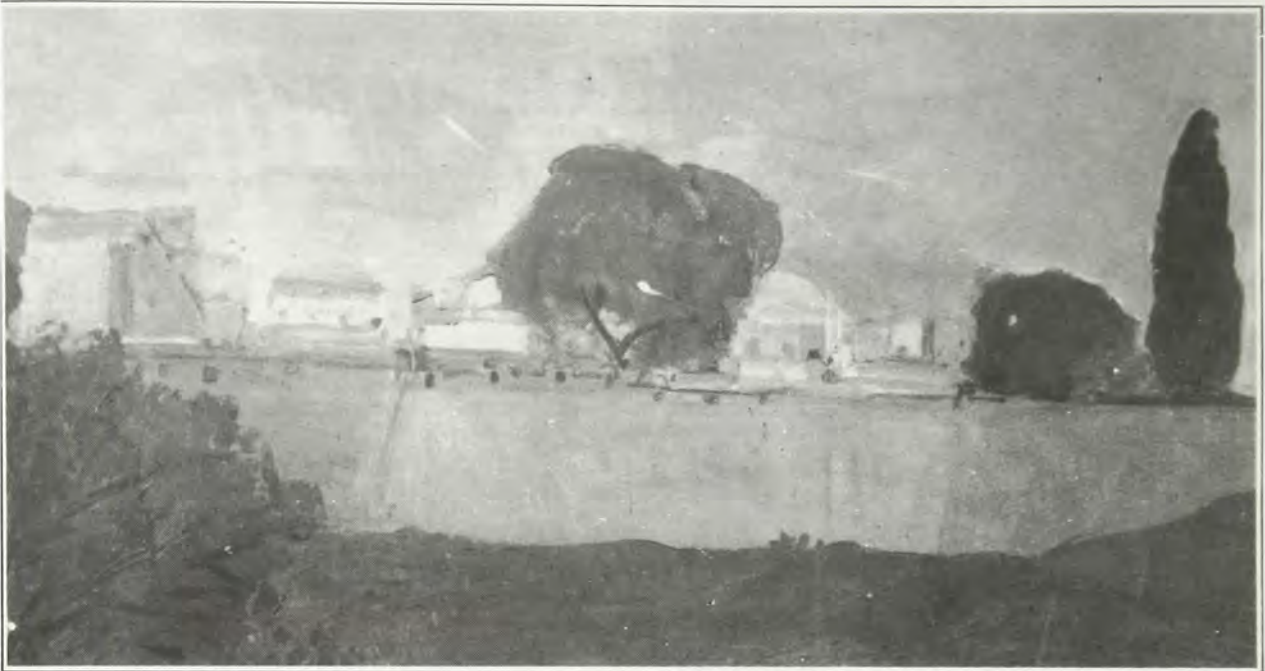
(Άπό τό περιοδικό «Ariel» Νο 57/1984)

παραχωρούν έδαφος στίς βασικές έπιστήμες και τήν τεχνολογία, ότι τό Έβραϊκό Πανεπιστήμιο της Ιερουσαλήμ ιδρύοντας τόν «Έλληνικό Οίκο» έρχεται νά έξάρει τις ελληνικές σπουδές και νά άποτίσει στίς άνθρωπιστικές σπουδές τόν όφειλόμενο φόρο τιμής. Γιατί είναι άναντίρρητο ότι οι σπόροι των περισσοτέρων από αυτά πού θεωρούνται τά άνώτατα μέσα στήν πορεία της άνθρωπότητας σπάρθηκαν στήν Άρχαία Έλλάδα και ότι έκει άναπτύχθηκε εκείνη ή μεγάλη έρευνητική πολιτιστική κίνηση τήν όποία πουθενά άλλου δέν άπαντά κανείς, όσο στά άγάλματα του Πραξιτέλη ή στους διαλόγους του Πλάτωνα ή στήν ποίηση ενός Πινδάρου ή ενός Σοφοκλή.

Τά πράγματα πού έχουμε άποκαλέσει αιώνια, τά πράγματα τού πνεύματος και της φαντασίας, πάντοτε φαίνονται νά έχουν τή μορφή περισσότερο μιάς εξέλιξης παρά ενός άποτελέσματος· και είναι δυνατό νά τά προσεγγίσουμε και νά τά άφομοιώσουμε μόνο παρακολουθώντας αυτή τήν εξέλιξη και πάλι, και αυτό άκριβώς είναι πού οι κλασικές σπουδές μäs βοηθούν νά πετύχουμε.

Και δέν είναι μόνο ή κλασική Έλλάδα στήν όποία θά έπρεπε νά συγκεντρώσουμε τήν προσοχή μας. Υπάρχει πολύτιμο και γοητευτικό στοιχείο σέ όλη τήν πορεία πού ό ελληνικός πολιτισμός άκολούθησε σέ όλους τούς αιώνες ως τήν μακρά Βυζαντινή περίοδο, κατά τήν όποία ό ιουδαϊκός μονοθεϊσμός άσκησε μία τόσο βαθειά επίδραση μέσω του Χριστιανισμού. Και εάν άκολουθήσουμε τήν συνεχή ελληνική πολιτιστική παράδοση όπως άναπτύχθηκε μετά τήν πτώση της Κωνσταντινούπολης στους Τούρκους τό 1453, και μετά τήν άπελευθέρωση της Έλλάδας τόν 19ο αιώνα, μέχρι και τις ήμέρες μας, υπάρχουν πολλά πού θά μάθουμε και νά ώφεληθούμε από αυτήν, γιατί είναι ή μακρότερη και ίσως ή εύγενέστερη παράδοση στόν δυτικό κόσμο ή όποία δέν έχει γνωρίσει καμία διακοπή επί τρείς χιλιετηρίδες.

Είμαι πραγματικά εύτυχής νά γνωρίζω ότι ό «Έλληνικός Οίκος», πού είναι τμήμα της Σχολής Άνθρωπιστικών Σπουδών του Πανεπιστημίου της Ιερουσαλήμ βρίσκεται στά χέρια τόσο ικανών και διακεκριμένων λογίων. Άλλά

πιστεύω ότι ἀρμόζει επίσης, μέ τήν εὐκαιρία τῶν ἐγκαινίων του, νά ἀποτίσουμε τόν ὀφειλόμενο φόρο τιμῆς σ' ἐκείνη τήν ομάδα τῶν ἑβραϊκῆς καταγωγῆς μεγάλων κλασικῶν φιλολόγων πού δίδαξαν, καί πολλοί ἐξακολουθοῦν νά διδάσκουν στά Πανεπιστήμια τῆς Δύσης, καί πού ἀφιέρωσαν τή ζωή τους στή μελέτη τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, γλώσσας, τέχνης, ἱστορίας καί φιλοσοφίας — ἄνδρες ὅπως ὁ Μέγιερ, ὁ Γιάκομπι, ὁ Νόρντεν, ὁ Φραϊνκελ, ὁ Μάας ἢ ὁ Μομιλιάνο, γιά νά ἀναφέρουμε μόνο λίγους ἀπό αὐτή τή μεγάλη καί λαμπρή ομάδα. Μέσα στόν χώρο τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν ἔχουν ἀποσπᾶσει τόν παγκόσμιο θαυμασμό ὅπως ἐπίσης καί τήν εὐγνωμοσύνη ὄλων τῶν Ἑλλήνων. Τέλος πῶς δέν θά μπορούσα νά μή μνημονεύσω μερικά ἄλλα ὀνόματα φιλοσόφων, ὅπως ἐκεῖνα τῶν Χούσερλ, Χέρμαν Κόεν, Λάσκ, Κέλσεν, Κασσίρερ, Βιτγκενστάιν ἢ Πόππερ;

Ἔτσι, ρίχνοντας τό βλέμμα στίς δραστηριότητες στίς ὁποῖες αὐτός ὁ Οἶκος θά ἀφιερωθεῖ, ἡ καρδιά μας γεμίζει περηφάνια καί αἰσιοδοξία. Αὐτή ἡ σύναξη θά ἦταν ἀφορμή μόνο ἀμετρῆς χαρᾶς ἐάν κοιτούσαμε μόνο πρὸς τό μέλλον. Ἀλλά εἶναι καθήκον μας ἐπίσης νά στραφούμε πρὸς τό παρελθόν καί νά τελέσουμε ἓνα μνημόσυνο.

Αὐτός ὁ Οἶκος ἔχει ἀνεγερθεῖ χάρις στή γενναιοδωρία τῆς Ἑβραϊκῆς κοινότητας τῆς Θεσσαλονίκης στή μνήμη ὄλων τῶν Ἑβραίων ἐκείνης τῆς πόλης καί εἰδικά στή μνήμη τῶν σπουδαστῶν πού ὑπῆρξαν θύματα τοῦ μεγαλύτερου ἐγκλήματος πού διαπράχθηκε ποτέ μέσα στήν ἱστορία. Μέ φρίκη καί συμπόνοια ὁ ἑλληνικός λαός, κι αὐτός ἐπίσης καταδυναστευόμενος καί ὑποφέροντας ἐκείνες τίς μέρες στά χέρια τῶν κατακτητῶν ναζί, παρακολούθησε τήν πρωτοφανῆ τραγωδία. Καί εἶμαι ὑπερήφανος πού μπορῶ νά πῶ ὅτι πολλοί ὑπῆρξαν οἱ Ἕλληνες οἱ ὅποιοι μέ κίνδυνο τῆς ἰδίας τους τῆς ζωῆς, ἔτειναν χεῖρα βοήθειας στούς καταδιωκόμενους Ἑβραίους. Ἔτσι, ἄς ἐνώσουμε τή χαρά αὐτῆς ἐδῶ τῆς ἐορτῆς μέ ἓνα δάκρυ γιά ὅλους ἐκείνους πού δέν μπορέσαμε νά σώ-

σουμε.

Στό ὄνομα τῆς φιλίας τῶν δύο μας λαῶν, μιᾶς φιλίας σφυρηλατημένης ἀπό κοινές τραγικές ἐμπειρίες, στό ὄνομα ὄλων ἐκείνων τῶν Ἑβραίων καί Ἑλλήνων σπουδαστῶν πού τόσο ἀπάνθρωπα ἔχασαν τή ζωή τους κατά τόν Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, καί στό ὄνομα μιᾶς δραματικῆς καί δημιουργικῆς ἱστορικῆς συνύπαρξης 2.000 ἐτῶν, αἰσθάνομαι βαθύτατη τιμὴ πού κλήθηκα νά κηρύξω τήν ἐναρξη τῶν ἐργασιῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Οἴκου τῆς Ἱερουσαλῆμ.

Ἱερουσαλῆμ 14-3-1984

(Ὁμιλία στήν τελετὴ ἐγκαινίων τοῦ «Ἑλληνικοῦ Οἴκου» στό Ἑβραϊκό Πανεπιστήμιο τῆς Ἱερουσαλῆμ.

Ἡ μετάφραση εἶναι τοῦ κ. Βαγγέλη Ἀθανασόπουλου καί ἀναδημοσιεύεται ἀπὸ τό περιοδικό «Εὐθύνη», Ἰούλιος 1984).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΙΕΥΚΡΙΝΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΤΕΥΧΟΣ 67 - 68 ΤΩΝ «ΧΡΟΝΙΚΩΝ» ΠΕΡΙ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑΤΟΣ

• ΟΙ ΧΑΡΤΕΣ ΤΟΥ ΤΕΥΧΟΥΣ:

Ὅπως καί στή σελίδα 2 (παρ. 3) τοῦ προαναφερθέντος τεύχους ἀναφέρεται «Οἱ χάρτες πού δημοσιεύονται στό τεῦχος αὐτό, μαζί μέ τὰ ἐπεξηγηματικά σχόλια, ὅταν δέν ἀναφέρεται ἄλλη πηγή, εἶναι ἀπὸ τό βιβλίο «Atlas of the Holocaust» τοῦ ἱστορικοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης Μάρτιν Γκίλμπερτ, (Λονδίνο, 1982)». Κατόπιν αὐτοῦ τό ΚΙΣ, ὅπως εἶναι προφανές δέν ἔχει καμιά εὐθύνη γιά τυχόν γεωγραφικά ἢ ἄλλα λάθη τοῦ ἐπινύμου συγγραφέα τοῦ βιβλίου γιά τούς χάρτες πού κατεχώρισε.

• Η ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΧΑΛΚΙΔΟΣ:

Τά στοιχεῖα γιά τούς Ἑβραίους τῆς Χαλκίδος στήν Κατοχή πού δημοσιεύτηκαν στό ἴδιο τεῦχος τῶν «Χρονικῶν» εἶναι τοῦ κ. Σωτ. Παπαστρατῆ, ἀπὸ τόν τόμο «Εὐβοία '83».

Μήδεια καὶ Ὀδυσσεύας

τοῦ ΕΛΙΑ ΚΑΝΕΤΤΙ*

Βραβείο Νόμπελ 1981

Γιὰ πρώτη φορά σκόνταψα στὸν Ὀδυσσεύα, στὴ Βιέννη. Μιά συγκυρία ἔκαμε καὶ ἡ «Ὀδύσεια» δὲν βρισκόταν ἀνάμεσα στὰ βιβλία πού μου χάρισε ὁ πατέρας μου στὴν Ἀγγλία. Θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι σ' ἐκείνη τὴν Σειρά τῆς παγκόσμιας Λογοτεχνίας γιὰ παιδιά ἀλλὰ, ἐξ αἰτίας πού ὁ πατέρας μου τὴν εἶχε ξεχάσει ἢ τὴν εἶχε ἀφήσει ἐπίτηδες γιὰ ἀργότερα, τὸ βέβαιο εἶναι πὼς δὲν εἰδιάβασα ἐκείνη τὴν ἱστορία. Ὅταν ἀρχισα νὰ μαθαίνω γερμανικά, στὰ δέκα μου χρόνια, ἡ μητέρα μου χάρισε τοὺς «Θρύλους τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος» τοῦ Schwab.

Στὰ φιλολογικὰ μας νυχτέρια, κάθε τόσο σκοντάφταμε σὲ πρόσωπα καὶ θεοὺς Ἕλληνες πού συνέχεια ἔπρεπε ἡ μητέρα νὰ μοῦ δίνει ἐξηγήσεις. Δὲν δεχόμουν νὰ μοῦ ἀπομῆναι ἡ παραμικρὴ ἀμφιβολία, ἀλλὰ οἱ ἐξηγήσεις αὐτές μᾶς καθυστεροῦσαν ὑπερβολικά. Ἴσως στίς στιγμές ἐκεῖνες νὰ ρωτοῦσα περισσότερα ἀπὸ ὅσα ἐκείνη μποροῦσε νὰ μοῦ πεῖ, ἀφοῦ οἱ γνώσεις πού εἶχε γιὰ τὸ θέμα ἦταν ἀπὸ δεύτερο χέρι. Προέρχονταν κυρίως ἀπὸ γαλλικά ἢ ἀγγλικά θεατρικά ἔργα ἢ ἀπὸ τὴν γερμανικὴ λογοτεχνία. Ἐταί, δέχτηκα τὸ βιβλίο τοῦ Schwab ὡς μιὰ βοήθεια γιὰ νὰ κατανοήσω μόνος τὰ βασικά θέματα, χωρὶς νὰ σταματήσουν τὸν ἐνθουσιασμό τῶν νυχτερινῶν μας ποικίλων συνομιλιῶν.

Ὁ Προμηθεύς, ἡ πρώτη μορφή πού συνάντησα, μοῦ προκάλεσε μιὰ τρομερὴ ἐντύπωση: νὰ εἶσαι ἕνας εὐεργέτης τῆς ἀνθρωπότητος — τίποτα δὲν μποροῦσε νὰ εἶναι πιὸ γοητευτικό. Καὶ κατόπιν ἡ τιμωρία, ἡ τρομερὴ ἐκδίκηση τοῦ Δία. Τελικά ἐμφανίζονταν ὁ Ἡρακλῆς, ὡς ἐλευθερωτής, πρὶν ἀκόμη γνωρίσω τοὺς προγενέστερους ἀθλοῦς του. Ὑστερα, ἐρχόταν ὁ Περσεύας καὶ ἡ Γοργόνα πού τὸ κοίταγμά της σὲ πέτρωνε. Ὁ Φαέθων φλεγόμενος στὸ ἄρμα τοῦ ἥλιου. Ὁ Δαίδαλος κι ὁ Ἴκαρος — βρισκόμασταν πιά σὲ πόλεμο καὶ μιλοῦσαμε συχνά γιὰ τοὺς ἀεροπόρους πού κατέληξαν νὰ διαδραματίζουν τόσο σπουδαῖο ρόλο. Ὁ Κάδμος καὶ τὰ δόντια τοῦ δράκοντα, πού ἐπίσης εἶχε σχέση μὲ τὸν πόλεμο.

Ἐγὼ ἀπόμεινα σιωπηλὸς μπροστά σ' ἐτοῦτα τὰ θαύματα, καὶ τὰ κατέγραφα στὴ μνήμη μου χωρὶς σχόλια. Τίς νύχτες μποροῦσα νὰ δώσω νὰ καταλάβουν πὼς ἦμουν ἀνημερωμένος, ἀλλὰ μονάχα ἂν παρουσιαζόταν εὐκαιρία. Ἦταν σάν μὲ τὴν συνηθισμένη μου νὰ μποροῦσα νὰ συμβάλω στὴν ἀποσαφήνιση τοῦ κειμένου, καὶ πραγματικά, ἦταν αὐτὴ ἡ ἀποστολή πού μου εἶχε ἐπιφυλαχθεῖ. Πρόσεχα τὴν χαρὰ τῆς μητέρας μου ἂν μποροῦσα νὰ προσθέσω κάτι χωρὶς νὰ χαθῶ σὲ νέες ἐρωτήσεις. Ἄν δὲν καταλάβαινα κάτι, τὸ φύλαγα γιὰ τὸν ἑαυτό μου. Ἴσως πάλι ἐνιωθα τὸν ἑαυτό μου ἐξοικειωμένο ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ διάλογο ὅπου, ἂν καὶ τὸ μεγαλύτερο βάρος πῆγαινε στὴν ἄλλη πλευρά, κι ἐγὼ ἐπίσης μποροῦσα νὰ ξυπνήσω τὸ ἐνδιαφέρον. Μποροῦσα ν' ἀναφέρω ἐτοῦτη ἡ ἐκείνη τὴν λεπτομέρεια ἂν ἡ μητέρα μου δὲν ἐνιωθε ὑπερβολικά βέβαια, πράγμα πού μὲ πλημμύριζε περηφάνεια.

Δὲν ἄρρησα νὰ φτάσω στὸν μῦθο τῶν Ἀργοναυτῶν. Ἡ Μήδεια μ' αἰχμαλώτισε ἀνεξήγητα, ἀλλ' ἐκεῖνο πού δὲν κατορθώνω νὰ καταλάβω εἶναι πού τὴν σύγκρινα μὲ τὴν μητέρα μου. Ἦταν τάχα ἐξ αἰτίας τοῦ πάθους πού ἔ-

νιωθε μέσα της ὅταν μιλοῦσε γιὰ τίς μεγάλες ἥρωίδες τοῦ Burgtheater; Ἦταν ὁ τρόπος τοῦ θανάτου, πού ἀποτελοῦσε, σκοτεινὰ γιὰ μένα, ἕνα εἶδος ἐγκλήματος; Οἱ ἄγριοι διάλογοι πού κατέληγαν οἱ ἐπισκέψεις τοῦ παπῶ μου ἄφηναν τὴν μητέρα μου ἐξαντλημένη καὶ κλαμένη. Ἐκεῖνος ἐφευγε, ἐρεθισμένος, ἡ ὀργή του δὲν εἶχε δύναμη, δὲν ἦταν ἡ ὀργή ἐνός νικητῆ (...)

Δὲν κράτησα τὴν σιωπὴ μου γιὰ τὴ Μήδεια, δὲν ἐνίωσα τὸν ἑαυτό μου ἱκανό, κι ὅταν ἀγγίξα τὸ θέμα, ἔχασαμε ὅλη τὴ νύχτα. Πάντως, τὴν τρομοκράτηση ἢ σύγκριση, τὸ ἔμαθα χρόνια μετὰ, ἀλλὰ δὲν θέλησε νὰ μοῦ τὸ δείξει. Μοῦ μίλησε γιὰ τὸ «Χρυσόμαλο δέρας» τοῦ Γκριλλπάτσερ καὶ τὴν «Μήδεια» τοῦ Burgtheater, καὶ διὰ μέσου αὐτοῦ τοῦ διπλοῦ διαλογισμοῦ κατάφερε νὰ γλυκάνει τὴν ἐντονη ἀμηχανία πού ὁ μῦθος μοῦ εἶχε δημιουργήσει...

Ὁ Ὀδυσσεύας ἐπίσης συνέβαλε, ἀφοῦ ὕστερ' ἀπὸ λίγο ἀνακάλυψα τίς περιπέτειές του, γιατί μ' ἔκανε νὰ διακόψω κάθε τι πού μὲ συνέδεε μὲ τὰ παλιὰ κι ἐγίνετο ἡ ἀληθινὴ μεγάλη φυσιογνωμία τῆς νιότης μου. Πῆρα καὶ διαβάζω τὴν «Ἰλιάδα» μὲ δυσπιστία, ἀφοῦ ἀρχίζει μὲ τὴν ἀνθρώπινη θυσία τῆς Ἰφιγένειας. Ὅ,τι ὁ Ἀγαμέμνων παραχωροῦσε, μὲ πλημμυροῦσε μὲ ἐχθρική γι' αὐτὸν ἀνησυχία. Ἐταί συνέβη, κι ἀπὸ τὴν ἀρχή, δὲν ἔγινε ὁπαδὸς τῶν Ἑλλήνων. Ἀμφέβαλα γιὰ τὴν ὁμορφιά τῆς Ἑλένης, καὶ τόσο τὸ ὄνομα τοῦ Μενελάου ὅσο καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Πάρι μοῦ φαινόταν γελοῖα. Ἐγὼ ἐξαρτιόμουν πολὺ ἀπὸ τὰ ὀνόματα, ὑπῆρχαν πρόσωπα πού ἀπεχθανόμουν μόνο καὶ μόνο ἐξ αἰτίας τῶν ὀνομάτων τους κι ἄλλα πού ἀγαποῦσα γιὰ τὰ ὀνόματά τους, πρὶν ἀκόμη γνωρίσω τὴν ἱστορία τους, ὅπως ὁ Αἴας καὶ ἡ Κασσάνδρα. Δὲν γνωρίζω πότε ἀρχισε αὐτὴ μου ἡ ἐξάρτηση ἀπὸ τὰ ὀνόματα. Στὴν περίπτωσή τῶν Ἑλλήνων ἦταν ὁλοκληρωτική. Οἱ Θεοὶ τους διαιροῦνταν γιὰ μένα σὲ δύο ὁμάδες ἐξ αἰτίας τῶν ὀνομάτων τους καὶ σπάνια γιὰ τὸν χαρακτήρα τους. Μοῦ ἄρεζαν ἡ Περσεφόνη, ἡ Ἀφροδίτη καὶ ἡ Ἥρα. Τίποτε ἀπὸ ὅσα ἔκαμε ἡ Ἥρα δὲν μποροῦσε νὰ σκιάσει τὸ ὄνομά της. Μοῦ ἄρεζαν ὁ Ποσειδῶν κι ὁ Ἡφαίστος. Ἀντίθετα, ὁ Ζεὺς, ὁ Ἄρης καὶ ὁ Ἀδης μ' ἔκαναν νὰ ἀνατριχιάζω. Ἀπὸ τὴν Ἀθηνά μὲ γοήτευε ἡ γέννησή της ἀλλὰ οὐδέποτε συγχώρησα τὸν Ἀπόλλωνα πού ἐγδαρε τὸν Μαρσὺ. Ἡ σκληρότητά του σκοτεινίαζε τὸ ὄνομά του, παρ' ὅλο πού ἐξακολουθοῦσε νὰ μοῦ ἀρέσει. Ἡ σύγκρουση ἀνάμεσα στὰ γεγονότα καὶ τὰ ὀνόματα ἔφτασε νὰ ἀποχτήσῃ μιὰ θεμελιακὴ ἔνταση, κι ἀκόμη καὶ σήμερα δὲν μπόρεσα νὰ ἐναρμονίσω τὰ μὲν μὲ τὰ δε. Πρόσφερα τὴ λατρεία μου σὲ πρόσωπα ζωντανὰ καὶ φανταστικά ἐξ αἰτίας τῶν ὀνομάτων τους, καὶ ἡ ἀπογοήτευση γιὰ τὴν συμπεριφορὰ τους μὲ ὁδήγησε νὰ κάνω περίπλοκες προσπάθειες γιὰ νὰ τὰ ἐναρμονίσω. Σὲ ἄλλες περιπτώσεις, χρειάστηκε νὰ φαντασθῶ τρομερές ἱστορίες προσαρμοσμένες σὲ τρομαχτικά ὀνόματα. Δὲν μποροῦσα νὰ ξέρω τί ἦταν πιὸ ἀδικο, ἀλλὰ γιὰ κάποιον πού ἀγαποῦσε τὴν δικαιοσύνη πάνω ἀπ' ὅλα, ἐκείνη ἡ ἀναλλοίωτη ἐξάρτηση εἶχε κάτι τὸ μοιραῖο. Εἶναι τὸ μόνο πού θεωρῶ συνδυασμένο μὲ τὸ πεπρωμένο.

Τοὺς καιροὺς ἐκεῖνους δὲν γνώριζα κανένα μὲ ἑλληνι-

κό ὄνομα καὶ γιὰ τοῦτο, ὅλα μου φαίνονταν καινούργια καὶ μέ βαρύναν. Τὰ ἀντιμετώπιζα μέ πλήρη ἐλευθερία, μιά ἐλευθερία πού ἀχτινοβολούσε θαυματουργά: δέν μου θύμιζαν τίποτε τὸ γνωστό, δέν ἀναμινγνύονταν μέ τίποτα, ἐμφανίζονταν ὡς καθαρὰ πρόσωπα φανταστικά καὶ ἀπόμεναν τέτοια. Ἐκτός ἀπὸ τὴν Μήδεια πού μέ μπέρδευε τελείως, ἤμουνα ὑπὲρ ἢ κατὰ τοῦ καθενός, καὶ αὐτὰ εἶχαν μιά ἀνεξάντλητη ἀποτελεσματικότητα. Μέ τὰ πρόσωπα αὐτὰ ἄρχισα μιά ζωὴ πού θεωροῦσα δικαιομένη προσωπικά καὶ συνειδητὴ, ὅπου δέν ἐξαρτιόμουν ἀπὸ πολὺ ἀπὸ κανέναν πιά.

Μέ τὸν τρόπο αὐτόν, ὁ Ὀδυσσεύς, ἡ μορφή πού γιὰ μένα συμπεράνε κάθε τί ἑλληνικό, ἀνάχθηκε σέ ἰδιότυπο τύπο πρότυπο, τὸ πρῶτο πού συλλάβαινα μέ τρόπο καθαρὸ, τὸ φανταστικὸ πρόσωπο πού μου ἔμαθε περισσότερα ἀπὸ ὅποιονδήποτε, ἓνα τέλειο πρότυπο, οὐσιώδες, πού μου ἀποκαλυπτόταν, κάτω ἀπὸ πολλὲς μορφές, καὶ πού ἡ καθεμιά τους εἶχε τὸ νόημα καὶ τὴν αἰτία της. Οἰκειοποιήθηκα ὅλες μου τίς ἰδιαιτερότητες καὶ μέ τὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ, κάθε τί δικό του εἶχε σημασία γιὰ μένα. Ἡ διάρκεια τῶν ταξιδιῶν του ἀνταποκρινόταν στὴ διάρκεια τῆς ἐπίδρασης πού εἶχε πάνω μου. Τελικά, εἰσῆλθε χωρὶς κανεὶς νὰ τὸ καταλάβει, στὸ ἔργο μου «*Auto de fe*», πού ἡ σημασία του προϋποθέτει μίαν ἀκραία ἐσωτερικὴ ἐξάρτησή μου ἀπὸ αὐτόν. Ὅσο καὶ νὰ εἶναι φανερὴ αὕτῃ ἡ ἐξάρτηση, ὅσο καὶ νὰ μοῦ εἶναι εὐκόλο σήμερα νὰ τὴν περιγράψω σέ ὅλες τίς λεπτομέρειές της, μπορῶ νὰ ἀναθυμῶ πολὺ καλὰ πού ἄρχισε ἡ ἐπίδρασή του στὸ δεκάχρονο παιδί πού ἤμουνα τότε, ἐκεῖνο πού πιὸ δυνατὰ τὸ συγκίνησε ὡς κάτι καινούργιο. Ἦταν ἐκεῖνη ἡ στιγμή στὴν αὐλὴ τῶν Φαϊάκων πού ὁ Ὀδυσσεύς, ἀκόμη ἀγνωστος, ἀκούει τὴν ἴδια του τὴν ἱστορία ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ τυφλοῦ τραγουδιστῆ Δημόδοκου καὶ κλαίει κρυφά γι' αὐτήν. Ἡ πονηρία πού τοῦ σώζει τὴ ζωὴ καὶ τὴν ζωὴ τῶν συντρόφων του μέ τὸ νὰ ὀνομάζει τὸν ἑαυτό του «*Κανείς*» μπροστὰ στὸν Πολύφημο. Τὸ ἄσμα τῶν Σειρήνων, πού δέν ἀφήνει τὸν ἑαυτό του νὰ τὸν παρασύρει. Καὶ ἡ ὑπομονὴ πού δείχνει ὑποφέροντας τίς ὕβρεις τῶν μνηστήρων ὅταν ἐμφανίζεται ὡς ζητιάνος: ὅλες οἱ μεταμορφώσεις πού ἀποκαλύπτουν, καὶ στὴν περίπτωση τῶν Σειρήνων, τὴν ἀκατανίκητη περιέργειά του.

*

Ἑλίας Κανέτι (1905). Γεννήθηκε στὴ Βουλγαρία ἀπὸ γονεῖς Ἑβραίους — Ἰσπανοὺς τὴν καταγωγή. Σπούδασε στὴ Φραγκφούρτη, Ζυρίχη καὶ Βιέννη. Ἀπὸ τὸ 1938 ἐγκαταστάθηκε στὴν Ἀγγλία. Βραβεῖο Νόμπελ 1981. Ἔργα: «*Μάζα κι ἐξουσία*», «*Περιοχὴ τοῦ ἀνθρώπου*» κ.ά.

Τὸ ἄρθρο τοῦ ἀναδημοσιεύεται ἀπὸ τὸ περιοδικό «*Εὐθύνη*» (Μάρτιος 1984), σὲ μετάφραση Π. Δοξιάδη.

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Σουρμελῆ 2-104 39 ΑΘΗΝΑ
τηλ.: 88.39.951

Ἑπεύθυνος σύμφωνα μέ τὸ Νόμο:
Ὁ Πρόεδρος τοῦ Κ.Ι.Σ. Ἰωσήφ Λόβιγγερ
Σουρμελῆ 2

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

ΕΛ ΓΚΡΕΚΟ

Αὐτοπροσωπογραφία

ΗΛΙΑ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

Ὁ Γκρέκο ἦταν Ἑβραῖος;

Αὐτὸ τὸ σύντομο ἄρθρο δέν ἀποτελεῖ μιά διαπίστωση. Δέν ἀπαντῶ. Ἐρωτῶ. Τὸ πρόβλημα πού θέτει τὸ μυστήριο τοῦ Γκρέκο παραμένει ἀτόφιο. Καὶ τὸ πολυσχιδές αὐτὸ πρόβλημα παρουσιάζεται σάν μιά δέσμη ἐρωτήσεων: ὁ Γκρέκο ἦταν Ἑλληνας; ὁ Γκρέκο ἦταν Ἑβραῖος; ὁ Γκρέκο ἦταν ὀρθόδοξος; ὁ Γκρέκο ἦταν καθολικός; τί σημαίνουν οἱ συμβολικὲς χειρονομίες πού ἐπίμονα παραθέτει; οἱ ἀγγελιοὶ τοῦ Γκρέκο ἀπ' τὸ μυστήριό του ἦταν θαμένο; γιατί ἡ ἱερὴ Ἐξέταση ἀνέκρινε τὸν Γκρέκο; γιατί ὁ Γκρέκο ἐγκαταστάθηκε στὸ Τολέδο;

Ὁ Γκρέκο ἐζησε σέ τρεῖς χώρες. Στὴν Ἑλλάδα, στὴν Ἰταλία, στὴν Ἰσπανία. Γιὰ μᾶς τοὺς ρωμιούς ὁ Γκρέκο ὑπῆρξε κρητικός. Καμιὰ ἀντίρρηση μέχρις ἀποδείξεως τοῦ ἐναντίου. Μὰ τὰ τελευταῖα χρόνια αὐτὰ τὰ «ἐναντίον» ὅσο πᾶνε καὶ πληθαίνουν. Γιὰ τὸν Γκρέκο ὑπάρχει μιά σχεδὸν ἀπύθμενη βιβλιογραφία. Μέγα μέρος αὐτῆς τῆς βιβλιογραφίας εἶναι στὰ σπανιόλικα, καί, ὡς ἐκ τούτου, ἀπρόσιτη στὸ ἑλληνικὸ κοινόν. Ὑπάρχει, βεβαίως, καὶ ἡ σχετικὴ ἑλληνικὴ βιβλιογραφία. Τὰ σχόλια τῶν ξένων εἰδικῶν γιὰ τὴν ἑλληνικὴ βιβλιογραφία κυμαίνονται μεταξὺ εἰρωνίας καὶ σαρκασμοῦ. Τί συμβαίνει, λοιπόν, μέ τὸν Γκρέκο μᾶς;

Πρὶν παρουσιάσω τὰ «πενιχρά» στοιχεῖα πού διαθέτω θὰ ἤθελα νὰ πῶ λίγα πράγματα γιὰ τὴν σημασία τῆς **προφορικῆς** παράδοσης ὀρισμένων λαῶν, καί, εἰδικότερα, τῶν Ἑβραίων τῆς Διασποράς. Τὸν τελευταῖο καιρὸ (κα-

ΕΛ ΓΚΡΕΚΟ: Απόσπασμα από την ταφή του Κόμητος Όργκαθ

θώς τό προανάγγειλε στην «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ» ὁ φίλος μου ὁ Φρέντυ Γερμανός) ἀσχολοῦμαι, ἐντατικῶς, μέ τό νέο μου βιβλίο «Πανόραμα Χειρονομιῶν στήν Ἑλλάδα». Ἔτσι, ἀνατρέχοντας τήν βυζαντινὴ καί νεοελληνικὴ ζωγραφικὴ, ἔφτασα κάποτε καί στόν Γκρέκο. Καί, τότε (κατάπληκτος) εἶδα ὅτι, στό ἔργο του ἐπανερχοῦνται ἐπιμυνῶς δύο - τρεῖς στερεότυπες χειρονομίες. Μάλιστα, ἡ μανία τοῦ Γκρέκο εἶναι τόσο μεγάλη, ὥστε καταντάει **σκανδαλώδης**. Ἀρχισα νά ἀναρωτιέμαι: μά τί, διάολο, συμβαίνει; τί ἤθελε νά πεῖ ὁ Γκρέκο; ἀπό ποῖο μυστικό ἀσφυκτιοῦσε; τί προσπαθοῦσε νά ἐκμυστηρευεῖ;

Ἀπό διαίσθηση στράφηκα σέ φίλους Ἑβραίους. Εἶναι γνωστό πῶς στό Παρίσι ἔχω δεσμούς μέ ἀριστερούς Ἑβραίους, καί, ὅτι ἀγαπῶ αὐτόν τόν λαό πού χάρισε στήν ἀνθρωπότητα τόσους ἐπαναστάτες καί τόσους καλλιτέχνες. Οἱ Ἑβραῖοι φίλοι μέ διαβεβαίωσαν πῶς ὁ Γκρέκο — σύμφωνα μέ τήν σεφαρδικὴ προφορικὴ παράδοση — ἦταν Ἑβραῖος. Ἀποδίδω μεγάλη σημασία στήν προφορικὴ παράδοση τῶν Ἑβραίων. Αὐτά πού ἐπιθυροῦν ἐπὶ αἰῶνες οἱ Ἑβραῖοι ἀπεδείχθησαν ἀλήθειες. Γιά νά μή νομίσετε πῶς ξεφουρνίζω παραδοξολογίες, θά ἀναφέρω τρία ἀπτά παραδείγματα: τήν περίπτωση τοῦ Χριστόφορου Κολόμβου, τήν περίπτωση τῶν κρυπτο-εβραίων τοῦ Μπορντό, καί τήν περίπτωση τῆς «ὀβριακῆς» τῆς Ρουένης.

Ὁ Χριστόφορος Κολόμβος ὑπῆρξε ἓνα αἰνιγματικό πρόσωπο. Οἱ ἱστορικοὶ τόν παρουσίασαν ἄλλοτε σάν τυχοδιώκτη καί ἄλλοτε σάν ἰδιοφυΐα. Ὅμως, πάντοτε ἐτόνιζαν ὅτι ἡ καταγωγή του παραμένει ἀνεξιχνίαστη. Γιά τοὺς Ἑβραίους ὁ Χριστόφορος Κολόμβος, ἐντελῶς ἀπλά, ἦταν Ἑβραῖος. Οἱ Ἑβραῖοι ἐστήριζαν τήν πεποίθησή τους σέ μιά σειρά ἀπὸ ἐνδείξεις πού (ἐνῶ γιά μᾶς δὲν σημαίνουν τίποτα) γι’ αὐτοὺς σημαίνουν τό πᾶν. Πιστεύω ὅτι, ἓνα τσουβάλι γεμάτο ἐνδείξεις θεμελιώνει τήν ἀτράνταχτη ἀπόδειξη. Προφανῶς, τό ἴδιο ἐπίστευε κι ὁ μακαρίτης στρατηγός Φράνκο, πού εἶχε ἀπαγορεύσει κάθε συζήτηση γύρω ἀπὸ τήν καταγωγή τοῦ Κολόμβου. Διότι, ὁ Κολόμβος (παρά τό ὅτι ξεκίνησε ἀπὸ τὴν Τζένοβα) εἶχε ἀποβεῖ «ἐθνικὸ κεφάλαιο» τῆς Ἰσπανίας.

Ὡστόσο, ἐσχάτως, κατόρθωσαν νά ἀποκρυπτογραφήσουν καί ἀναγνώσουν τίς ὑπογραφές τοῦ Κολόμβου, ὁπότε ἀπεδείχθη περιτράνως πῶς ὁ μεγάλος θαλασσοπόρος ὑπῆρξε Ἑβραῖος.

Μιά ἄλλη σεφαρδικὴ προφορικὴ παράδοση μᾶς λέει ὅτι, τό 1492 πολλοὶ Ἑβραῖοι πέρασαν ἀπὸ τὴν Ἰσπανία στήν Πορτογαλία, καθὼς καί στίς πόλεις Μπορντό καί Μπαγιόν, ἀπὸ ὅπου ἐπικοινωνοῦσαν ἐμπορικῶς μέ ὅσους Ἑβραίους εἶχαν παραμείνει στήν Ἰσπανία σάν κονβέρσος ἢ μαράνους. Φυσικά, οἱ γάλλοι ἱστορικοὶ ἔκαναν τό κορόϊδο. Ἀλλά, τό 1908, ὁ Σιρό ἐδημοσίευσε μίαν ἐκτενὴ μελέτη, ὅπου ἀπέδειξε (μέ ὀνόματα, μέ νοῦμερα, μέ κατάστιχα, μέ ταφόπλακες) τὴν ὑπάρξη τῆς λησμονημένης ἐβραϊκῆς κοινότητος τοῦ Μπορντό.

Πρὸ δύο μηνῶν ἐπανελήφθη ἡ ἴδια ἱστορία στήν Ρουένη. Σύμφωνα πάλι μέ τὴν προφορικὴ ἐβραϊκὴ παράδοση, ἡ Ρουένη ἦταν ἓνα μεγάλο ἐβραϊκὸ λιμάνι. Οἱ ἀποδείξεις ἔλειπαν. Οἱ ἀμερικάνοι κατάφεραν νά προσδιορίσουν τὴν ἀφανὴ ἱστορία τῶν Ἑβραίων τῆς Ρουένης. Φέτος, σκάβοντας στό οἰκόπεδο, ὅπου θά χτίσουν τό νέο δικαστικὸ μέγαρο τῆς Ρουένης, ἔπασαν πάνω σέ μιά μεγάλη συναγωγή. Οἱ γάλλοι ἀρχαιολόγοι προσπάθησαν νά πνίξουν τό θέμα. Παρενέβη κάποιος ἀμερικάνος ἱστορικός. Ξέσπασε ἓνα σκάνδαλο...

Ξαναγυρίζω στό Γκρέκο.

Ὁ Γκρέκο ὅταν φτάνει στήν Ἰσπανία, τό 1577, εἶναι πιά 36 ἐτῶν. Θά παραμείνει σ’ αὐτὴ τὴ χώρα ὡς τό θάνατό του (1614). Ὁ Γκρέκο δὲν πῆγε τυχαίως στήν Ἰσπανία. Ἡ ἐποχὴ τῶν Καθολικῶν Βασιλέων ἔχει περάσει. Σχεδόν ἓνας ὁλόκληρος αἰώνας χωρίζει τὴν ἐλευση τοῦ Γκρέκο ἀπὸ τὴν ἐγκαθίδρυση τῆς Ἱερῆς Ἐξέτασης (1478), ἀπὸ τὰ μεγάλα πογκρόμ κατὰ τῶν Ἑβραίων / Μουσουλμάνων / Διαμαρτυρομένων (τό ἔδικτο τοῦ Καρόλου τοῦ Πέμπτου χρονολογεῖται ἀπὸ τό 1529), ἀπὸ τὴν ἐκδίωξη τῶν Ἑβραίων (1492), ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψη τῆς Ἀμερικῆς (1492), ἀπὸ τίς ὑποχρεωτικὲς ὁμαδικὲς βαπτίσεις τοῦ ἀραβο-ισλαμικοῦ πληθυσμοῦ (1499) κτλ. Ὁ Γκρέκο φτάνει στήν τότε παντοδύναμη Ἰσπανία μέ τό κρυφὸ ὄνειρο νά νίει ὁ ἐπίσημος αὐλικὸς ζωγράφος

του βασιλιά Φιλίππου ΙΙ, του ούσιαστικού νικητή της ναυμαχίας της Ναυπάκτου (1571). ‘Ο Φίλιππος ΙΙ αντιπάθησε, από ξαρκής, τόν Γκρέκο. ‘Ο Γκρέκο κατέφυγε στο Τολέδο. ‘Η ζωή του Γκρέκο ακολούθησε την τροχιά της άκμης / παρακμής της ‘Ισπανίας. Τό 1588 (δηλαδή, ένδεκα χρόνια μετά την άφιξη του Γκρέκο) οι ‘Αγγλοι συντρίβουν την Αήττητη ‘Αρμάδα. Τό 1609 ό ‘Ολλανδία κερδίζει την άνεξαρτησία της. Τέσσερα χρόνια μετά τόν θάνατο του Γκρέκο άρχίζει ό Τριακονταετής Πόλεμος, πού σμπαρालιάζει την αυτοκρατορία πού είχεν ιδρύσει ό Κάρολος ό Πέμπτος.

Μετά τό λακωνικό αυτό διάγραμμα θέτω και τά έξης έρωτήματα: γιατί ό Γκρέκο έγκαταστάθηκε στην έβραϊούπολη Τολέδο; γιατί κατοίκησε στην έβραϊκή συνοικία του Τολέδο, σέ έβραϊκό σπίτι, άνάμεσα σέ δύο μεγάλες (τέως) συναγωγές; γιατί έζησε μέ την Χερόνιμα ντέ λας Κουέβας πού, πιθανότατα, ήταν έβραϊκής καταγωγής; γιατί (καθώς λένε) δέν την παντρεύτηκε ποτέ; γιατί τόν αντιπάθησε ό βασιλιάς; τί πληροφορίες είχε ό βασιλιάς γιά τόν Γκρέκο; γιατί ό Γκρέκο δέν έβαζε άκάνθινο στεφάνι στον ‘Εσταυρωμένο; γιατί ή ‘Ιερή ‘Εξέταση τόν κατηγορήσε (τό 1579) γι’ αυτή του την παράλειψη; γιατί ό Γκρέκο δέν ζωγράφιζε ποτέ αίμα; είναι άληθινόν ό ισχυρισμοί πώς οι περίεργες χειρονομίες, πού βλέπουμε στά έργα του Γκρέκο, είναι καθαρώς καβαλιστικές; ό Γκρέκο άνηκε σέ κάποια σέκτα της Καμπάλα;

Δέν χρειάζεται να προσθέσω τίποτα άλλο. Δέν αποδέχομαι την σχετική νεοελληνική βιβλιογραφία. Δέν πιστεύω την κακόγουστη μυθιστορηματική «βιογραφία» του Γκρέκο πού δημοσιεύτηκε τό 1930. Δέν δέχομαι τά όσα «άνεκάλυψε» ό Κ. Μέρτζος στη Βενετία. Δέν πιστεύω πώς είναι γνήσια τά έργα του Γκρέκο πού κατέχει ή ‘Εθνική μας Πινακοθήκη (παρά τό γνωστό θριαμβευτικό τηλεγράφημα του Ζ. Παπαντωνίου την μέρα πού τ’ άγόρασε). Προπάντων, δέν άνέχομαι την ένοχη σιωπή όλων των άθηναϊκών περιοδικών τέχνης πάνω στο πρόβλημα του Γκρέκο.

Βέβαια, παραμένει έκκρεμές τό ελληνικό όνομα ΘΕΟΤΟΚΟΠΟΥΛΟΣ, καθώς και ή έπιμονή του Γκρέκο να υπογράφει έλληνιστί. Κι αυτό ήδη από την έποχή πού ζωγράφιζε βυζαντινές εικόνες (όπως τό απέδειξε ό Μανόλης Χατζηδάκης). Πρέπει να πώ άνοιχτά: δέν δίνω μεγάλη σημασία στο όνομα ΘΕΟΤΟΚΟΠΟΥΛΟΣ. Οι ‘Εβραίοι της Διασποράς πάντα χρησιμοποιούν, σάν καμουφλάζ, όνόματα της χώρας όπου διαμένουν. Καί στην ‘Ελλάδα ξέρω πολλούς έβραίους μέ ελληνικότατα όνόματα. Οι ‘Εβραίοι πάντα έκρυβαν τό όνομά τους. Καί είχαν δικιο...

Στην ‘Ελλάδα τείνουμε να ξεχάσουμε ό,τι άφορά τους έβραίους. Είναι κάπως δύσκολο να παραχώσουμε την ιστορία. Ξεχάσαμε τά πογκρόμ της Κέρκυρας και της Θεσσαλονίκης. Λησμονήσαμε κιόλας τό παλιό όνομα του ‘Ηρακλείου. Δέν καταφέραμε όμως να εξαφανίσουμε τό όνομα πού φέρουν τά Χανιά. Κι αυτό τό όνομα είναι έβραϊκό.

Είμαι γεμάτος άπορίες γιά τόν Γκρέκο τά θεωρώ έπαρκή τά όσα είπαν γιά την καταγωγή του Γκρέκο ό Γκρεγκόριο Μαρανιόν, ό Μάξ Νορντάου, ή Σάρα Λιμποβίτσι και πολλοί άλλοι. Αυτό τό άρθρο είναι μιά πρόσκληση γιά συζήτηση.

ΗΛΙΑΣ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

Παρίσι 1982, του Σταυρού.

Σημείωση: Τηρήθηκε ή όρθογραφία του συγγραφέα.

(‘Από τά περιοδικά «Τομές», τεύχος 87)

Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΕΛΕΥΘ. ΚΑΙ ΕΛΕΝΑΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΕΒΡΑΙΟΙ

Του καθηγητού κ. Ν. Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗ

Ο έπισκεπτόμενος σήμερα την Δημοτική Βιβλιοθήκη Χανίων θα ίδη έν από τά σπουδαιότερα άποκτήματά της, την Βιβλιοθήκη του συμπολίτου μου ‘Ελευθερίου Κ. Βενιζέλου και της συζύγου ‘Ελενας. Πώς όμως περιήλθεν αυτή εις τόν Δήμον; ‘Εχει μικράν τινα ιστορίαν μέ την όποιαν είμεθα συνδεδεμένοι ό άείμν. Δήμαρχος της πόλεως Νικόλαος ‘Ιω. Σκουλάς, ό υποφαινόμενος και οι ‘Ελληνοεβραίοι συμπολίται μας του 1941, άπό τούς όποιους δέν ζει κανείς άλλος. Γράφω προχειρώς, διότι τά στοιχεία δέν τά έχω εις τά Χανιά, όσον μέ βοθηθεί ή μνήμη.

Δέν γνωρίζω πώς, πότε και διατί ό Βενιζέλος απέστειλεν εις τά Χανιά την Βιβλιοθήκην του και τά γαλλικά λογοτεχνικά βιβλία της ‘Ελενας. Πρέπει να ήσαν περί τά 100 κιβώτια καινούργη και στερεά, έτοποθετήθησαν δέ εις αυτά άτάκτως, ως έφαινετο άπό τά εις έκαστον εύρεθέντα άνορθόγραφα σημειώματα των έργων. Τά κιβώτια αυτά έφυλάσσοντο εις την Χαλέπαν εις τό σπίτι του ‘Εθνάρχου κλειστά, όταν ήρχισεν ό πόλεμος. ‘Εγώ δέν είχα ιδέαν περί της ύπάρξεως του θησαυρού αυτού.

Κατά την κατάληψιν άπό τούς Γερμανούς της Χαλέπας έγκατεστάθησαν Γερμανοί εις τε την οικίαν του Βενιζέλου και τό παρακείμενον κτήριον, ιδιοκτησίας Κυριάκου Θεμ. Μητσotάκη, τό σπίτι του όποιον έχρησιμοποίηε ό πρίγκιψ Γεώργιος (1898 - 1906) ως άνάκτορον. Εις την κρεββατοκάμαραν του Βενιζέλου έκοιμάτο Γερμανός στρατηγός, άδεία του όποιου ήρχισαν να άδειάζουν τά κιβώτια και να τά χρησιμοποιούν (μετά τίνων βιβλίων) ως καύσιμον ύλην. Μερικά βιβλία έπωλήθησαν άπό τούς Γερμανούς εις την αγοράν. ‘Ο στρατηγός έδιάλεξε όλα τά βιβλία τά σχετικά μέ τόν Α’ Παγκόσμιον Πόλεμον (Ξενογλώσσα) και τά άράδιασε επάνω εις τά μάραθα κτιστής θερμάστρας διά να διαβάζη εις ώραν άναπαύσεως. Οι στρατιώται έσταβλίζοντο εις τό σπίτι Μητσotάκη και έκαιαν και κιβώτια και βιβλία. Αυτό δέν διέφυγε τούς πληροφοριοδότης του Δημάρχου Ν. Σκουλά. ‘Εγώ δέν είχα καμιά δουλειά εις την Χαλέπαν και ήσυχολούμην να καταστήσω κατοικήσιμον τό Παλαιόν Τελωνεϊόν, όπου τότε έστεγάζετο τό ‘Ιστορικόν ‘Αρχεϊον Κρήτης τό όποιον διήυθυνα. Μέ είχεν άπειλήσει ό «γεν. γραμματεύς της Γεν. Διοικήσεως Κρήτης» Δασκαλάκης (τέως λογιστής της Σταφιδικής, διορισμένος άπό τόν κατακτητήν), ότι άν δέν κλείσω τό ‘Αρχεϊον, βάλω τζάμια, έπισκευάσω την «τέγην κ.λπ. έντός όρισμένης προθεσμίας θα μ’ έκρεμούσεν εις την είσοδόν του». Πιστώσεις μου έδωσεν. Ηύρα ένα Κισαμίτην εργάτην διά την στέγην και ένα ‘Εβραϊον τζαμιτζήν διά τά παράθυρα και έκκλεισα την είσοδον και δύο δωμάτια.

Τόν Σκουλάν έβλεπα τακτικά και ήξερα ποίον ρόλον έπαιζε. Μέ φωνάζει λοιπόν και μου λέει τά της βιβλιοθήκης Βενιζέλου, και ότι κατώρθωσε και έξέδωκε (τό θηρίον!) διαταγήν της γερμανικής αρχής κατοχής να παραδοθεί αυτή εις τό ‘Ιστορ. ‘Αρχεϊον Κρήτης προς φύλαξιν.

Εις τό ‘Αρχεϊον είμεθα τότε τρεις, ό διευθυντής, ό άείμνηστος Χαράλ. Κατσιαδάκης και (έκτακτος) ό φιλόλογος Σόλων Π. Βογιατζάκης. ‘Αλλά τώρα έχρειάζοντο χέρια και κάρρα. Μου έπρομήθευσε λοιπόν ό άείμν. Σκουλάς τά κάρρα της Δημαρχίας συρόμενα άπό πενιάλδα άλογα, λόγω των συνθηκών, και περί τούς 15 εργάτας. ‘Ολοι αύτοί μ’ έγνώριζν διότι δις της ήμέρας τουλάχιστον, έρχόμενος έκ Νέας Χώρας και μεταβαίνων εις τό άρ-

Γενική άποψη της άλλοτε Έβραϊκής συνοικίας στά Χανιά.
Φωτογραφία από το αρχείο του Έβραϊκού Μουσείου.

χειόν, έπερνούσα από την Μεγάλη Όβραϊκή, ήσαν δέ όλοι πεινασμένοι Έβραίοι, οί όποίοι έδέχθησαν νά γίνουν χαμάληδες δια νά σηκώσωμεν τά βιβλία του Βενιζέλου. Τούς συνέστησα νά προσέχουν, τούς έμπασα εις τό σπίτι έφορτώθηκα 70 άθώτα κασσόνια καί όσα λυτά βιβλία ήυραμεν. Έμπήκα εις την κρεββατοκάμαραν του Γερμανού στρατηγού, έπήρα όλα τά κλοπιμαία (όταν τό έμαθε άργότερα έγινε θηρίον!). Όλα αυτά έφορτώθησαν εις τά κάρρα των σκουπιδιών.

Ένας εργάτης, έξ όνόματος των άλλων, παρεπονέθη: — Κύριε διευθυντή μου είναι βαρεία κι' έμεις έχομε τόσες μέρες νά φάμε ψωμί! Μαζανάκια (μελιτζάνες) σκέ- τα έφάγαμεν σήμερα.

Μουδ' έγώ έφαγα ψωμί, του άπήντησα. Άλλά του Λευτεράκη τά βιβλία θ' άφήσωμε στά χέρια των Γερμανών;

Ο Έβραίος συγκατένευσε, τά κάρρα έπροχώρησαν, έφθασαν εις την παραλίαν τά κλειστά κασσόνια έτοποθετήθησαν εις τό ισόγειον. Εύρέθη ξυλεία, έγιναν ράφια, έτοποθετήθησαν τά βιβλία καί κατογράφησαν. Μέ τά πρωτοβρόχια δέν έμπήκε ούτε σταγών νερού εις τό σαράβαλον, τό όποιον έστέγαζε την έθνικήν μας μνή- μην.

Δυστυχώς τούς Έβραίους τούς έμάζεψαν, τούς έλή- στεψαν, τούς έκούρεψαν, καί εις τό τέλος τούς έπνιξαν. Μαζί των έπνίγησαν καί ό τζαμτζής καί οί εργάται πού μέ σκέττες μελιτζάνες χωρίς ψωμί, γιά τό χατήρι του πρίν 5 χρόνια πεθαμένου Βενιζέλου είχαν σηκώσει μερι- κούς τόννους βαρεία έντυπα.

Έγινα διευθυντής των Γενικών Άρχείων του Κρά- τους καί μετά τακτικός καθηγητής του Πανεπιστημίου. Τό Άρχειον έχρειάζετο τόν χώρον καί ή βιβλιοθήκη συ- ναινέσει του αείμν. Σοφοκλή Έλ. Βενιζέλου έδόθη εις την Δημοτικήν Βιβλιοθήκην Χανίων. Προηγουμένως ό- μως είχεν έπισκεφθή τό Άρχειον μετά μεγάλης συνο- δείας ή Κυρία Έλενα, χήρα Βενιζέλου, ή όποία ιδούσα την ντουλάπα όπου έφυλάττοντο τά βιβλία της είπεν έν όργη:

— Ποιός ήλίθιος έφερε τά βιβλία μου έδω;

Καί την μέν άπάντησιν ελαβεν επί τόπου όξειαν από τόν Κατσιαδάκην. Άλλά δέν είναι ό Τωμαδάκης πού έφε- ρε τά βιβλία ή ό Σκουλάς πού διέθεσε τά κάρα των σκου- πιδιών μέ τά θνησιμαία ζωά! Είναι οί συμπολίται μας Έ- βραίοι, οί όποίοι μέ κίνδυνον της ζωής των έμπήκαν εις την φωλιάν του λύκου καί τά έγλύτωσαν. Άς είναι αιώ- νια ή μνήμη του Γεσσού (αυτόν θυμάμαι τώρα) καί όλων αυτών πού οί πρόγονοί των τουλάχιστον, δύο χιλιάδες χρόνια κατοικούσαν την ίδια Κρήτη, την ίδια Κυδωνία.

(Άναδημοσιεύεται από τόν «Κήρυκα» Χανίων 19.8.84)

Στοιχεία γιά την Ιστορία των Ισραηλιτικών Κοινοτήτων της Κρήτης έ- χουν δημοσιευθεί στά «Χρονικά» τεύχος 39 — Μάιος 1981. Έπίσης στό τεύχος 59 — Μάιος 1983 έχει δημοσιευθεί ή μελέτη του Στ. Ξανθουδίου: «Οί Έβραίοι έν Κρήτη επί Ένετοκρατίας».

Ό Άντισιωνισμός ταυτόσημος μέ τόν Άντισημιτισμό;

ΑΡΘΡΟ ΤΩΝ D. PRAGER ΚΑΙ J. JELUSHKIN

Εφόσον κάποιος υποστηρίζει τό δικαίωμα της υπάρ- ξεως του Ισραήλ ως Έβραϊκού Κράτους, έστω κι άν είναι υπέρμετρα έπικριτικός άπέναντι κάποιας Ι- σραηλινής πολιτικής, δέν πρέπει νά θεωρείται άντι- σιωνιστής. Ό άντι-σιωνιστής είναι εκείνος πού άρνείται στό Ισραήλ τό δικαίωμα της υπάρξεως ως έβραϊκού κράτους. Τό έρώτημα, έπομένως, πού τίθεται είναι: μπο- ρεί κάποιος νά υποστηρίζει τίς προσπάθειες πού άπο- βλέπουν στην καταστροφή του έβραϊκού κράτους καί νά μή θεωρείται ως έχθρος των Έβραίων καί ως άντισημι- τής;

Οί άντι-σιωνιστές άπαντούν καταφατικά, υποστηρί- ζοντας ότι, ενώ οί άντισημίτες ξεκινούν από αντίθεση προς όλους τούς Έβραίους, οί άντι-σιωνιστές ξεκινούν από αντίθεση μόνο ως προς τό έβραϊκό κράτος καί τούς Έβραίους σάν λαό ή έθνος.

Γιά όρισμένους άντισημίτες ή παραπάνω διαφοροποι- ησις μεταξύ άντι-σιωνισμού καί άντισημιτισμού, μπορεί νά έχει κάποια σημασία. Γιά τούς Έβραίους, όμως αυτή ή διαφοροποίηση είναι καθαρά άκαδημαϊκού ένδιαφέ- ροντος. Παρόλον ότι όρισμένοι άντι-σιωνιστές μπορεί, ειλικρινώς, νά πιστεύουν ότι δέν ξεκινούν από κανένα εί-δος μίσους κατά των Έβραίων, **οί συνέπειες τόσο του άντι-σιωνισμού όσο καί του άντισημιτισμού είναι γιά τόν έβραϊκό λαό ταυτόσημες.**

Ο άντι-σιωνισμός διαφέρει από άλλες εκφράσεις άν- τισημιτισμού μόνο ως προς τό συγκεκριμένο σημείο της έβραϊκής ταυτότητας πού επέλεξε νά μισεί. Όσοι από τούς Χριστιανούς του Μεσαίωνα έκαιγαν τούς Έ- βραίους ζωντανούς, υποστήριζαν, (ίσως καί ειλικρινά νά τό πίστευαν), ότι δέν έναντιώνονταν προς όλους τούς Έ- βραίους, παρά μόνο προς τούς Έβραίους εκείνους πού επέμεναν νά διατηρούν τά ιουδαϊκά θρησκευτικά τους πιστεύω καί συνήθειες.

Η κα ΦΡΑΝΣΟΥΑΖ ΦΑΜΠΙΟΥΣ ΙΔΡΥΤΗΣ ΤΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ «ΙΟΥΔΑΪΣΜΟΣ ΚΑΙ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ»

Η «μαντάμ Έφ - Έφ», ή Φρανσουάζ Φαμπιούς είναι ή ανατέλλουσα δύναμη έπικροής στη γαλλική σο- σιαλιστική κυβέρνηση, ή μόνη πού συμβουλευεί — κι ή μόνη πού συμβουλευέται ο Γάλλος πρωθυπου- ργός Λωράν Φαμπιούς. Παντρεύτηκαν τόν Άπρίλιο του '81, λίγο πρίν άνέβει στην έξουσία τό Σοσιαλιστικό Κόμ- μα, τό όποίου είναι καί οί δύο μέλη, φανατικά. Κοινω- νιολόγος, καί σαφώς πολιτικοποιημένη, ή Ξεμπν, άβα- φη, άνήσυχη Φρανσουάζ, άνηκε, από την άρχή, στό στε- νό περιβάλλον του Φρανσουά Μιττεράν. Άν καί προέρ- χεται, όπως καί ο Λωράν, από πλούσια άστική οικογέ- νεια — είναι κόρη άδαμαντοπωλών — διάλεξε, από τά φοιτητικά χρόνια, τό δρόμο του σοσιαλισμού, έχει δέ Ι- δρύσει την Κίνηση «Ιουδαϊσμός καί Σοσιαλισμός». Άφο- σιωμένη μητέρα των δύο τους αγοριών — του Τομά καί του Βικτόρ — ή Φρανσουάζ έχει τίς δικές της ιδέες.

«Καθημερινή», 8.8.1984

‘Εξόντωσις τών ‘Εβραίων

Οί αντι-σιωνιστές προβάλλουν μία παρεμφερή επιχειρηματολογία, διακρινόμενοι μόνο ως προς τό συγκριμένο Ιουδαϊκό πιστεύω γιά τό όποιο έναντιώνονται στους ‘Εβραίους. ‘Ενόσω, ύποστηρίζουν ή ακόμη και ένεργά άσχολούνται μόνο μέ τήν εξόντωση ‘Εβραίων στό ‘Ισραήλ καί στίς προσπάθειες γιά τήν καταστροφή του έβραϊκού κράτους, άρνούνται, όπως οί άντισημίτες του Μεσαίωνα, ότι καταφρονούν όλους τούς ‘Εβραίους’ έναντιώνονται μόνο στους ‘Εβραίους εκείνους πού επιμένουν νά διατηρούν τά Ιουδαϊκά έθνικά τους πιστεύω γιά μία πατρίδα. ‘Όπως δέ όλίγοι ‘Εβραίοι κατά τόν Μεσαίωνα παραιτήθηκαν από τήν άφοσίωσή τους προς τήν ‘Ιουδαϊκή θρησκεία, καί πολύ λίγοι γλύτωσαν από τό μένος τών Χριστιανών άντισημιτών, έτσι καί σήμερα έλάχιστοι είναι οί ‘Εβραίοι πού δέν ταυτίζονται μέ τήν ιδέα της έβραϊκής εθνότητας, γιά νά γλυτώσουν από τό μίσος τών αντι-σιωνιστών.

Πράγματι, ό ‘Αδόλφος Χίτλερ καί οί ναζί ύπήρξαν οί μόνοι άντισημίτες στήν ιστορία πού όμολόγησαν άνοιχτά τό μίσο τους έναντιόν όλων τών ‘Εβραίων, άνεξάρτητα από τά θρησκευτικά ή τά έθνικά τους πιστεύω. ‘Όλοι οί λοιποί άντισημίτες, όπως καί οί αντι-σιωνιστές, ύποστηρίζουν ότι μισούν μόνο τούς ‘Εβραίους εκείνους πού διατηρούν κάποια συγκεκριμένα έβραϊκά πιστεύω.

Στήν πραγματικότητα οί αντι-σιωνιστές διαπνέονται από εκείνο τόν ίδιο άντισημιτισμό όλων τών λοιπών άντισημιτών. Μόνο ως προς τά κριτήρια διαφοροποιούνται. ‘Όπως όλοι οί άντισημίτες οί αντι-σιωνιστές σήμερα τελούν σέ κατάσταση πολέμου μέ όλους σχεδόν τούς ‘Εβραίους, (μιά καί σχεδόν κάθε ‘Εβραίος διαπνέεται από κάποιο συναίσθημα της έβραϊκής του ταυτότητας καί ύποστηρίζει τό δικαίωμα της ύπάρξεως του ‘Ισραήλ).

Είναι δυνατόν γιά κάποιον νά άμφισβητεί ότι οί ‘Ιταλοί άποτελούν ένα έθνος, νά εργάζεται γιά τήν καταστροφή της ‘Ιταλίας καί ταυτόχρονα, νά ύποστηρίζει ότι δέν είναι έχθρός του ‘Ιταλικού λαού, άφού δέν μισεί όλους τούς ‘Ιταλούς; Τό έρώτημα είναι σαφώς παράλογο. ‘Εφόσον άρνεϊσαι τόν ‘Ιταλικό έθνικισμό καί κάθε ‘Ιταλικό δικαίωμα γιά μία πατρίδα, έπικρίνοντας τήν καταστροφή της ‘Ιταλίας, μέ όση ειλικρίνεια κι άν ύποστηρίζεις ότι άγαπάς μερικούς ‘Ιταλούς, άποτελείς έχθρό του ‘Ιταλικού λαού.

Τό ίδιο ισχύει γιά εκείνους πού άρνούνται τήν έβραϊκή εθνότητα, τό δικαίωμα τών ‘Εβραίων γιά μία πατρίδα καί ύποστηρίζουν τήν καταστροφή του κράτους τους. Αυτά τά άτομα είναι έχθροί του έβραϊκού λαού, ό δέ όρος πού χαρακτηρίζει αυτά τους τά φρονήματα, ακόμα κι όταν υιοθετούνται από άτομα πού ειλικρινά άγαπούν κάποιους ‘Εβραίους, είναι **άντισημιτισμός**.

Οί αντι-σιωνιστές θά άναπαντούσαν ότι ή σύγκρισις ‘Ιταλίας καί ‘Ισραήλ είναι παράτυπη, διότι τό ουσιαστικό «‘Ιταλός» έχει ένα έθνικό περιεχόμενο, ενώ τό «‘Εβραίος» έχει μόνο θρησκευτικό περιεχόμενο. ‘Εφόσον δέ ό ‘Ιουδαϊσμός είναι «μόνο μία θρησκεία» καί ό Σιωνισμός άποτελεί ένα έθνικό κίνημα, είναι δυνατόν κάποιος νά άντιτίθεται στον Σιωνισμό χωρίς νά άποτελεί έχθρό του έβραϊκού λαού ή του ‘Ιουδαϊσμού.

Τό έπιχείρημα αυτό, πέραν τών όσων προαναφέρθηκαν, είναι έσφαλμένο **γιά τέσσερις λόγους**: **Πρώτον**, ξεκινάει μέ τήν άσυνήθιστη ύπόθεση ότι οί μη ‘Εβραίοι μπορούν νά έρμηνεύσουν στους ‘Εβραίους τό νόημα καί τό περιεχόμενο του τί έστί ‘Εβραϊκό. ‘Ο διακεκριμένος ‘Εβραίος θεολόγος, Ραββίνος Emmanuel Rackman έχει διατυπώσει τούτο ως εξής:

«Είμαι ‘Εβραίος καί Σιωνιστής. Γιά μένα οί δύο αυτές ιδιότητες άποτελούν κάτι τό ενιαίο. ‘Επιπλέον, αυτή είναι

ή θέσις του ‘Ιουδαϊσμού μέσα από τήν ιστορία, όπως έχω τήν άντιλαμβάνομαι... ‘Απαιτώ (άπό τούς μη ‘Εβραίους) νά σεβασθούν τίς θρησκευτικές πεποιθήσεις μου, όπως έχω τίς άντιλαμβάνομαι κι όχι όπως τίς άντιλαμβάνονται εκείνοι».

Καθ’ όλη τή μακράϊωνη ιστορία τους οί ‘Εβραίοι ύποστήριζαν ότι ή έννοια της έβραϊκής εθνότητας, μαζί μέ τίς έννοιες του Θεού καί της Τορά, συνθέτουν τή βάση του ‘Ιουδαϊσμού. ‘Ο αὐτοορισμός τών ‘Εβραίων ως ένα έθνος μέ μία πατρίδα στό ‘Ισραήλ, δέν άποτελεί κανένα νέο πολιτικό πιστεύω τών συγχρόνων ‘Εβραίων, αλλά άποτελεί τήν ίδια τήν ουσία του ‘Ιουδαϊσμού.

Δεύτερον, ό ισχυρισμός ότι οί αντι-σιωνιστές δέν είναι έχθροί τών ‘Εβραίων, παρά τήν άπό μέρους τους ύποστήριξη της πολιτικής πού οδηγεί σέ μαζική εξόντωση ‘Εβραίων, είναι γιά νά τό πούμε όσο τό δυνατόν εϋπρεπέστερα, άνειλικρινής. ‘Αν ό αντι-σιωνισμός επιτύχει του σκοπού του νά καταστρέψει τό ‘Ισραήλ όπως έπανελημμένως έχει διακηρυχθεί, τά τρία σχεδόν εκατομμύρια ‘Εβραίων του ‘Ισραήλ, ως καί ένας άνυπολόγιστος αριθμός μη ‘Ισραηλινών ‘Εβραίων, θά σκοτωθούν στήν προσπάθεια της υπερασπίσεως του ‘Ισραήλ, καί ένα δεύτερο όλοκαύτωμα θά λάβει χώρα. ‘Η προσπάθεια, συνεπώς, διακρίσεως μεταξύ του αντι-σιωνισμού καί του άντισημιτισμού, άντιμετωπίζεται από τήν πλειοψηφία τών ‘Εβραίων ως δημαγωγική.

Τρίτον, πρό της έγκαθιδρύσεως του κράτους του ‘Ισραήλ τό 1948, ήταν δυνατόν κάποιος νά είναι έναντιόν του Σιωνιστικού Κινήματος καί νά μη χαρακτηριστεί ως έχθρός τών ‘Εβραίων, όπως άκριβώς πρό του 1776, κάποιος μπορούσε νά έναντιωθεί στήν άνακήρυξη της ‘Αμερικανικής ‘Ανεξαρτησίας, χωρίς νά χαρακτηριστεί ως έχθρός τών ‘Αμερικανών. ‘Από τή στιγμή, όμως πού έγκαθιδρύθηκαν οί ‘Ηνωμένες Πολιτείες, όποιος θά ύποστήριζε τήν καταστροφή τους, θά έθεωρείτο, άσφαλώς, έχθρός τών ‘Αμερικανών. Παρομοίως, μετά τήν έγκαθίδρυση του ‘Ισραήλ, ό οίσοδήποτε πού ύποστηρίζει τήν καταστροφή του, θεωρείται έχθρός τών ‘Εβραίων.

Τέταρτον, οί αντι-σιωνιστές θά δυσκολευθούν πολύ νά βρουν άτομα, πού ταυτίζονται ως ‘Εβραίοι, πού δέν θά τούς θεωρήσουν ως θανάσιμους έχθρούς τους. Μελέτες καί σφυγμομετρήσεις άπέδειξαν ότι τό 99% του ‘Αμερικανικού ‘Εβραϊσμού ταυτίζεται μέ τό δικαίωμα τών ‘Εβραίων γιά τό έβραϊκό κράτος.

Γιά μέν τούς θρησκευομένους ‘Εβραίους, όπως είδαμε, τό ‘Ισραήλ καί ή έβραϊκή εθνότητα άποτελούν τμήμα του θρησκευτικού τους πιστεύω. ‘Ο αντι-σιωνιστής, συνεπώς, είναι έχθρός τών θρησκευομένων ‘Εβραίων. Γιά δέ τούς άνεξίθρησκους ‘Εβραίους, οί αντι-σιωνιστές έναντιώνονται προς τό στοιχείο εκείνο του ‘Ιουδαϊσμού πού μέ τόσο πάθος άποδέχονται, τό ‘Ισραήλ. ‘Οι μόνοι ‘Εβραίοι πού θά μπορούσαν νά δούν τόν αντι-σιωνισμό σάν μία διαφορετική άπό τόν άντισημιτισμό έκφραση, δέν πιστεύουν ούτε στήν έβραϊκή εθνότητα, ούτε στήν ‘Ιουδαϊκή θρησκεία.

‘Αν καί οί αντι-σιωνιστές διαρκώς άρνούνται ότι είναι άντισημίτες, στά γραπτά τους καί στίς όμιλίες τους σπινίως κάνουν όποιαδήποτε διάκριση μεταξύ Σιωνιστών καί ‘Εβραίων. Γιά προπέτασμα του άντι-σημιτισμού τους, οί έχθροί του ‘Ισραήλ χρησιμοποιοούν σχεδόν πάντοτε τόν όρο «Σιωνιστής», ενώ έννοούν ‘Εβραίος.

Στίς 21 ‘Οκτωβρίου 1973 ό Σοβιετικός αντιπρόσωπος στά ‘Ηνωμένα Έθνη, Γ. Μαλίκ, διακήρυξε: «Οί Σιωνιστές προβάλλουν τή θεωρία του έκλεκτού λαού, μία άνόητη ιδεολογία». ‘Η φράσις αυτή άποτελεί άριστο παράδειγμα άντισημιτισμού, καλυμένου κάτω από τό ένδυμα του άντισιωνισμού. ‘Η επίθεση κατά της Ιουδαϊκής έκλεκτικότητας δέν άποτελεί επίθεση κατά του Σιωνισμού. ‘Η έν-

νοια της έκλεκτικότητας δέν παίζει κανένα ρόλο στον Σιωνισμό. Αποτελεί μία θεμελιώδη δοξασία του Ιουδαϊσμού.

Στό χώρο του άραβικού κόσμου οι «άντι-σιωνιστές» έχουν υιοθετήσει πλήρως όλες τις αντισημιτικές συκοφαντίες, τις οποίες διαδίδουν με τό πρόσχημα του αντισιωνισμού. Ο άλλοτε πρόεδρος της Αιγύπτου και ήγετική πολιτική προσωπικότητα του άραβικού κόσμου, Γκαμάλ Άμπντέλ Νάσερ, επανειλημμένως αναφέρετο στα πλαστά «Πρωτόκολλα της Σιών» για νά εδραιώσει την κατηγορία του ότι τριακόσιοι Σιωνιστές διοικούν τόν κόσμο. Ο βασιλιάς Φεϋζάλ, ήγέτης της Σαουδικής Αραβίας μέχρι του θανάτου του τό 1975, δημοσίευσε επανειλημμένως την κατηγορία ότι Έβραίοι σκοτώνουν μή Έβραίους και πίνουν τό αίμα τους!

Αντίθετα, προσωπικότητες διαφόρων δογμάτων έχουν επανειλημμένως προειδοποιήσει ότι ο αντισιωνισμός είναι στην πράξη αντισημιτισμός. Ο αείμνηστος δρ. Μάρτιν Λούθερ Κίνγκ, όταν άκουσε κάποιον νέγρο φοιτητή του Χάρβαρντ νά έκστομίζει ύβρεις κατά τών Σιωνιστών, είπε:

«Όταν ο κόσμος επικρίνει τούς Σιωνιστές, έννοεί τούς Έβραίους. Μιλās σάν αντισημίτης».

Έσκεμμένη άγνοια

Εκείνοι πού ύποστηρίζουν ότι μπορούν νά άρνηθουν την έβραϊκή έθνότητα και ύποστηρίζουν τόν άφανισμό του έβραϊκού κράτους, χωρίς νά θεωρούνται αντισημίτες, θά πρέπει νά άγνοούν έσκεμμένα κάθε τί περί Έβραίων, Ιουδαϊσμού, έβραϊκής ιστορίας, Μέσης Ανατολής και Αραβικού και Μουσουλμανικού κόσμου. Όταν οι αντι-σιωνιστές άρνούνται κάθε έβραϊκό δικαίωμα έπί της γής του Ισραήλ, άγνοούν ότι κατά τά τελευταία 3.000 χρόνια τά μόνα ανεξάρτητα κράτη στην περιοχή αυτή, γνωστά ως Παλαιστίνη ή Ισραήλ, ήταν έβραϊκά, και ότι κανένα ανεξάρτητο άραβικό κράτος, δέν ύπήρξε ποτέ σ' αυτή τή θέση;

Όταν οι αντι-σιωνιστές άπεργάζονται την καταστροφή του έβραϊκού κράτους, άγνοούν πόσο ύπέφεραν οι Έβραίοι έπί 2.000 χρόνια πού τό κράτος ήταν κατεστραμμένο; Άγνοούν οι Χριστιανοί αντι-σιωνιστές τίς σταιροφορίες, τά πογκρόμ και τίς άλλες μορφές του άκατανόμαστου διωγμού τών Έβραίων από τή Χριστιανοσύνη; Άγνοούν οι Μουσουλμάνοι αντι-σιωνιστές τούς έξευτελισμούς και τίς βιαιές επιθέσεις κατά τών θεωρουμένων ως «δευτέρας τάξεως» Έβραίων πολιτών του άραβικού κόσμου, κατά τή διάρκεια του είκοστου αιώνας;

Άγνοούν οι άριστεριστές αντι-σιωνιστές τή συστηματική καταστροφή της έβραϊκής ζωής σέ όλο τόν κομμουνιστικό κόσμο; Άγνοούν οι αντι-σιωνιστές ότι ή πλειοψηφία τών έξι έκατομμυρίων θυμάτων του Όλοκαυτώματος, θά μπορούσε νά διασωθεί άν ύπήρχε ένα έβραϊκό κράτος; Υποστηρίζοντες την καταστροφή του Ισραήλ, άγνοούν οι αντι-σιωνιστές ότι έκατομμύρια Έβραίοι στό Ισραήλ θά σκοτωθούν, εξαιτίας ενός παρόμοιου έξοντωτικού πολέμου;

Τό γεγονός ότι τά άτομα πού επιδιώκουν όλα αυτά, αυτοαποκαλούνται αντι-σιωνιστές και όχι αντισημίτες, άποτελεί, ίσως, ένα ένδιαφέρον ιστορικό στοιχείο. Αυτό ένδιαφέρει, όμως, μόνο τούς ιστορικούς και τούς μελετητές. Τόσο ο αντι-σιωνισμός όσο και ο αντισημιτισμός μπορεί νά άποτελέσουν την αίτία ώστε οι Έβραίοι νά καταστούν άστεγοι, νά ύποφέρουν και νά πεθάνουν. Αύτή ή διαπίστωση και μόνο άρκει για τούς Έβραίους.

¹Απόσπασμα από τό βιβλίο «The Nine Questions People Ask About Judaism», τών Dennis Prager και Joseph Jelushkin, (έκδ. Simon and Schuster, New). Αναδημοσιεύεται από τό «Jewish Chronicle», 30.3.1984.

Τό πρωτότυπο
του έγγραφου.

Ένας ιερόσυλος Δεσμοφύλακας

Του κ. ΑΓΓΕΛΟ - ΔΙΟΝΥΣΗ ΔΕΜΠΟΝΟΥ

Καθόλη σχεδόν την περίοδο της άγγλοκρατίας στην Κεφαλονιά (1809-1864), συστηματικοί και διοργανωμένοι διωγμοί Έβραίων δέν παρουσιάζονται. Σ' αντίθεση με τά άλλα γειτονικά νησιά, ιδιαίτερα Κέρκυρα και Ζάκυνθο, πού τό ντόπιο στοιχείο έξωθείται σέ μικρές ή μεγαλύτερες πράξεις βίας, ένάντια στους έβραίους συμπολίτες τους⁽¹⁾.

Οι αίτίες είναι πολλές και ισάριθμες οι αίτιολογήσεις. Η κοινωνία της Κεφαλονιάς είναι ή πιά φιλελεύθερη σ' όλα τά Έπτάνησα και σέ εποχή πού τά κηρύγματα του ριζοσπαστισμού για **ισότητα - άδελφότητα και δικαιοσύνη** έχουν άγκαλιάσει τίς λαϊκές μάζες, τά περιθώρια για μισαλλόδοξες ένέργειες στενεύουν σημαντικά.

Έπειτα, οι Έβραίοι της Κεφαλονιάς, φτωχοί και άσήμαντοι, δέν άποτελούν άναγωνιστικό στοιχείο στό μεγάλο κεφάλαιο του Νησιού πού τό διαχειρίζονται οι γεωκτήμονες και караβοκύρηδες. Γιατί οι Έβραίοι, ούτε για την άπόκτηση ιδιόκτητης γής ένδιαφέρονται ούτε και σέ ναυτιλιακές έπιχειρήσεις βρίσκονται μπλεγμένοι. Τό μεταπρατικό μικροεμπόριο πού διεξάγουν και τό όποιο διακινούν με πενιχρά δανεισμένα κεφάλαια, τούς φέρνει πλησιέστερα στό λαϊκό στοιχείο του Νησιού, πού είναι και εκείνο καταπιεσμένο από την άπληστία του «άφέντη», σέ ένα ταξικό παραλληλισμό και μία κοινωνική συνοδοιπορία.

Για τούτο βλέπουμε τούς ίδιους τούς Έβραίους νά **όμολογούν** την «άδελφική» συμπεριφορά τών άγροτών και έργατικών οικογενειών της Κεφαλονιάς άπέναντί τους, κάθε φορά πού αναγκάζονται από τή φύση του έπαγγέλματός τους νά διανυκτερεύουν μακριά από τίς έστίες τους⁽²⁾.

Οι λιγοστές έβραϊκές οικογένειες πού έντοπίζουμε κατά τή Βενετοκρατία, οι περισσότερες έγκατεστημένες στό Μπόργκο του Αγίου Γεωργίου, έξω από τά τείχη της τότε πρωτεύουσας, έχουν κατά πολύ πολλαπλασιαστεί, από τίς άρχές του 19ου αιώνα, χάρη στις όμαδικές αφίξεις Έβραίων από άλλα νησιά του Ιονίου και τό έξωτερικό.⁽³⁾

Όλοι τους σχεδόν έγκαθίστανται στό Άργοςτόλι και

Ληξούρι και ελάχιστα στη γύρω του Άργοςτολιού περιοχή της Λιβαθώς. Οι περισσότεροι είναι μικρέμποροι γεωργοί και ελάχιστα τεχνίτες, ιδίως φανοποιοί και ύφαντες, υποβαθμισμένοι οικονομικά και απομονωμένοι πολιτικά, σ' αντίθεση με εκείνους της Βενετοκρατίας που ήταν ευκατάστατοι άστοι, με οικονομική επιφάνεια.

Ο νόμος τους στερεί το δικαίωμα του ισότιμου πολίτη, αφού πρεσβεύει πως για την απόκτηση δικαιώματος ψήφου, πρώτο και απαραίτητο στοιχείο είναι η **Χριστιανική πίστη**.⁽⁴⁾ Και καθώς στα Ίονια δεν υπάρχουν μουσουλμάνοι, η ρήτρα αυτή, στην οποία μαχητικά αντίταχθηκε ο ριζοσπαστισμός, ή πεμπτουσία δηλαδή του λαϊκού κινήματος,⁽⁵⁾ αφορά αποκλειστικά τους Εβραίους, σε μία προσπάθεια να κρατηθούν στο περιθώριο της πολιτικής ζωής.

Βέβαια ο Νόμος περί έκλογής απαιτεί, εκτός των άλλων και κάποια σημαντική οικονομική επιφάνεια, που και αυτήν στερούνται οι Ισραηλίτες. Τουτό όμως είναι ένα γενικότερο προσόν που δεν εντοπίζεται στο να απομονώσει μόνο το Εβραϊκό στοιχείο από την πολιτική ζωή, αλλά και όλους τους προλετάρους.

Γενικά οι συναναστροφές τους εξαντλούνται στον δικό τους κύκλο, δεν παύουν όμως να δημιουργούν σχέσεις φιλίας με ντόπιους Χριστιανούς, ιδίως τους οικονομικά αδύνατους, με τους οποίους συνεργάζονται και αλληλοϋποστηρίζονται. Και μολοντί δεν κατοικούν σε απομονωμένους χώρους (γκέττο) τους βρίσκουμε συγκεντρωμένους στην ίδια γειτονιά, όπως στο Άργοςτολί στη συνοικία του Αγίου Γεωργίου, πολύ κοντά στο κέντρο της πόλης, όπου έχουν συστήσει και τη συναγωγή τους. Η περιοχή εκείνη χαρακτηριζόταν με την ονομασία **Οβρεακή** για χρόνια και μετά την αναχώρηση και του τελευταίου Έβραίου από το νησί.

Αυτή η αδύναμη οικονομικά, αλλά υπολογίσιμη αριθμητικά, κοινότητα του πρώτου μισού του περασμένου αιώνα, βρίσκεται συνεχώς σε μόνιμη έμφυλια διαμάχη, ένδεικτικό της οικονομικής καχεξίας της και σε σχέσεις αντιδικίας με τους δημόσιους της, της Κέρκυρας και της Ζακύνθου, που οικονομικά πανίσχυροι, την κρατούν, κάτω από την εμπορική-οικονομική εξάρτησή τους. Τακτικοί πελάτες του εμποροδικείου, συχνά σαν εγκαλούμενοι και κάποτε εγκαλούντες, δεν συγκρούονται με τον Ποινικό Νόμο, για τουτό και τα Ποινικά δικαστήρια τους αγνοούν.

Οι Έβραιοι, σ' αντίθεση με τους Χριστιανούς συμπολίτες τους, από πολύ παλιά, πριν ακόμα το 1830, έχουν δικό τους, αποκλειστικό χώρο, όπου θαύουν τους νεκρούς τους, σε γήπεδο που τους παραχωρήθηκε από την Τοπική Κυβέρνηση, στην άμεσως μετά τα Δεσμοτήρια άκαλυπτη έκταση. Σε εποχή, πριν το 1871, που επιβλήθηκε η ταφή των Χριστιανών νεκρών στο Δράπανο, αντί των περιβόλων των Ναών που χρησιμοποιούνταν μέχρι τότε⁽⁶⁾, οι Έβραιοι διαθέτουν δικό τους συγκροτημένο κοιμητήριο στο βορεινό άκρο του Άργοςτολιού, δίπλα στους καταυλισμούς της αγγλικής φρουράς, όπου αργότερα η αγγλικανική εκκλησία και μετέπειτα το αρχαιολογικό Μουσείο.

Ο χώρος στην περιοχή εκείνη είχε τελείως διαφορετική διαμόρφωση από όπως τον φτάσαμε πριν τη σεισμική κοσμογονία του 1953. Οι φυλακές του Άργοςτολιού, έργο του Τοποτηρητή Νάπιερ, κατείχαν και το μικρό γήπεδο, που βρισκόταν στο χώρο όπου σήμερα τερματίζει η οδός Ευαγγέλου και Ύπατης Δεστούνη, συνορεύοντας στα δυτικά με το νεκροταφείο των Ισραηλιτών, το οποίο βρισκόταν σε λειτουργικότητα μέχρι σχεδόν το τέλος του περασμένου αιώνα, όποτε βαθμωδόν η κοινότητα εξαφανίστηκε⁽⁷⁾.

Στά 1859, την πιο κρίσιμη περίοδο της αγγλικής πα-

ρουσίας στα Ίονια, διευθυντής των Δεσμοτηρίων Άργοςτολιού είναι ο Δρ. Α. Ρεσβάνης, ένας ξενόφερτος ανώτερος υπάλληλος, από τους τόσους που η αγγλική διοίκηση τοποθετούσε σε κρίσιμες θέσεις, για να εξυπηρετήσουν την πολιτική της.

Είναι η εποχή που το λαϊκό κίνημα έχει σαφέστατα προσανατολιστεί προς την ένωση με την Ελλάδα, παρασύροντας τις λαϊκές μάζες και ανατρέποντας τα σχέδια των διπλωματών. Η αγγλική διοίκηση σ' αυτή τη λαίλαπα απάντησε με την τοποθέτηση αδίστακτων υπαλλήλων και σκληρών εξουσιαστών. Στίς φυλακές βρίσκονται εκκληστοί και μαχητικά στελέχη των εξεγέρσεων του νησιού και καταπιεσμένοι χρεώστες και φτωχοί εξαθλιωμένοι αγρότες και άτυχοι μικρέμποροι, βρίσκονται όμως και κατάδικοι του κοινού ποινικού Δικαίου. Τα Δεσμοτήρια του Άργοςτολιού, που μοιάζουν με τεράστιο φρούριο, αυτή την εποχή στεγάζουν ένα ουσιαστικά αλλοπρόσβαλλο αλλά εκρηκτικό ανθρώπινο δυναμικό.

Ο Ρεσβάνης είναι ένας στυγνός δεσμοφύλακας! Απλήλογος, χωρίς ήθικους φραγμούς, δεν διστάζει να διαστρέψει τους ίδιους τους συλλογισμούς του μπρός στη σκοπιμότητα, η να μεταβάλει πορεία μπρός στο συμφέρον! Και πυγμή και επιμονή και αναληγσία διαθέτει, προσόντα υπολογίσιμα για τη θέση που του έχουν εμπιστευθεί, σε μία εποχή που τα Δεσμοτήρια από πλευράς υγειονομολογικής διαβίωσης, όσο και σωφρονιστικής, βρίσκονται σε απαράδεκτα χαμηλό επίπεδο, όπου οι έγκλειστοι καταταρυνώνται και από τις συνθήκες διαμονής και από τους εξουσιαστές δεσμοφύλακες τους!

Είναι ο ίδιος, που αυτή την ίδια εποχή ήρθε σε ρήξη με τον ποιητή και στοχαστή Άνδρέα Τυπάλδο Λασκαράτο, το γνωστό συγγραφέα των «Μυστηρίων της Κεφαλονιάς», που του προσπόρισαν έναν άφορεσμο από τις εκκλησιαστικές αρχές και αιώνεια δόξα από την ιστορία! Για χάρη του, ο για ένα διάστημα δέσμιός του Λασκαράτος, έγραψε την περισπούδαστη αναφορά του «Τα παθήματά μου και οι παρατηρήσεις μου στίς φυλακές της Κεφαλονιάς».⁽⁸⁾

Ο ίδιος είναι που συγκρούστηκε και με το γιατρό των φυλακών, ανταρχίατρο Ε. Άραβαντινό, ο οποίος σε μία προσπάθεια να τηρήσει τον όρκο του, την Ιπποκράτεια υπόσχεση, απέναντι στους φυλακισμένους και τη συνείδησή του, συντάσσει αναφορά στην Έφορτική των Δεσμοτηρίων Έπιτροπή⁽⁹⁾, καταγγέλλοντας την απαράδεκτη τακτική και συμπεριφορά του αρχιδεσμοφύλακα αυτού, που παραβαίνοντας κάθε θείο και ανθρώπινο νόμο καταδυναστεύει τους κρατούμενους!

Ο χωρίς ήθικους φραγμούς αυτός «Διευθυντής», μόλις στρώθηκε στη θέση του θεώρησε επιτρεπτό να προσβάλει την ιερότητα του γειτονικού νεκροταφείου με τον πιο άσυστολο τρόπο. Παίρνοντας άφορμή πως στο τμήμα που γειτνιάζει με τους χώρους της δικαιοδοσίας του, τον κήπο δηλαδή των φυλακών, τα τελευταία χρόνια δεν είχε πραγματοποιηθεί ταφή, γιατί οι σε χρήση τάφοι βρισκότανε λίγα μέτρα πιο βορεινά, άνοιξε «**τρεις λίαν μεγάλας κοπροδόχους αϊτίνες δέχονται όλας τας άκαθαρσίας των εις τας Β', Γ' και Δ' άκτίνας κατοικούντων δεσμιών**».

Η άφορητη αποφορά, το ανάκαταμα όστών και λειμμάτων, ο βόρβορος που συχνά ξεχύνεται, άπώθησε τους Ισραηλίτες από το χώρο εκείνο και τους περιόρισε στο εναπομένον τμήμα, το οποίο συνεχίζουν να χρησιμοποιούν ως τόπο ταφής. Στόχος του «έντιμου αυτού υπαλλήλου» είναι να αποσπάσει το τμήμα εκείνο του νεκροταφείου από τους κατόχους του και να το χρησιμοποιήσει για τις ανάγκες του Σωφρονιστηρίου, στο οποίο φιλοδοξούσε να δημιουργήσει κήπο με καλλιέργειες για κατανάλωση και εργαστήρια άπασχόλησης των φυλακισμέ-

νων.

Όταν η πρώτη φάση των ενεργειών ευοδώθηκε, χωρίς μάλιστα να υπάρξει διαμαρτυρία, μεταβάλλοντας ένα ιερό χώρο σε κοπροδόχη αποθώντας τούς κατόχους από τό κοιμητήριό τους, προχώρησε στη δεύτερη φάση, αποβλέποντας να αποκτήσει αποδεικτικά κτησιχειρήσεις, μέ στόχο μάλιστα και την υπόλοιπη έκταση.

Ένα χρόνο μετά, και ενώ η μεταβολή του χώρου σε κοπροδόχο συνεχίζεται μέ όλα τά επακόλουθα και στην αισθητική και στην ευπρέπεια, ανοίγει τάφρο, αποκαλύπτοντας τά δσά των πεθαμένων, ποιός γνωρίζει μέ ποιούς υπόπτους στόχους, δικαιολογώντας την πράξη του μέ αναληθοφανείς αιτιολογήσεις. Καθόλου άπίθανο νά σχεδίαζε νά αρχίσαι, είναι έρμαια του κάθε έξουσιαστή, που έκμεταλλεύεται την αδυναμία μπορούσε ακίνδυνα γιά τόν έαυτό του νά επιβάλλει τίς θέσεις του σέ μιά κοινότητα που συνεχώς φθίνει.

Στήν τελική αυτή ενέργεια ξεσηκώθηκε η κοινότητα! Όπως και πριν αναλύσαμε την περίοδο αυτή οι Έβραίοι της Κεφαλονιάς είναι κοινωνικά υποβαθμισμένοι. Απομονωμένοι πολιτικά και άπωθμένοι στο περιθώριο, χωρίς πόρους ούτε ατομικούς ούτε συλλογικούς, χωρίς στηρίγματα και αδύναμοι, είναι έρμαια του κάθε έξουσιαστή, που έκμεταλλεύεται την αδυναμία μπορούσε ακίνδυνα γιά τόν έαυτό του νά επιβάλλει τίς θέσεις του σέ μιά κοινότητα που συνεχώς φθίνει.

Ο Α. Ρεσβάνης είναι από τη φύση του θρασύς και πάνω σ' αυτή την αδυναμία των αντιπάλων του έστησε τόν μηχανισμό της δολιότητός του. Δυστυχώς η έβραϊκή κοινότητα δέν διαθέτει έναν Άνδρέα Λασκαράτο νά τόν ξεσκεπάσει στην κοινή γνώμη και νά τόν εκθέσει στους προϊσταμένους του, γιατί τά μέλη της ζούν την άγωνία του αδύναμου που λογαριάζει νά τά βάλει μέ ένα στέλεχος της έξουσας!

Παρόλα αυτά η βεβήλωση είναι τόσο άβάσταχτη που επιβάλλεται σάν καθήκον νά προστατευθούν όχι μόνο οι ιεροί και άπαραβίαστοι χώροι μά και τό περιεχόμενο που κρατούν που είναι και προσφιλές και ιερό.

Μέ ένυπόγραφη άναφορά⁽¹⁰⁾, εκθέτουν άπευθείας στον Έπαρχο Κεφαλονιάς, την άνώτατη διοικητική Αρχή του Νησιού και πρόεδρο της Έφορευτικής Έπιτροπής των Δεσμοτηρίων, τά συμβάντα, διαμαρτυρόμενοι γιά την ιεροσυλία, σέ μιά προσπάθεια νά τούς άναγνωριστεί τό δικαίωμα τους επί του γηπέδου, τό οποίο ό «δεσμοφύλακας» καταπατούσε και έσκύλευε.

Έπειδή πρόκειται γιά τό πρώτο συλλογικό έγγραφο της έβραϊκής κοινότητας της Κεφαλονιάς που έντοπίζεται σ' αυτή την περίοδο, θεωρήθηκε σκόπιμο η δημοσίευσή του γιατί από την εύρύτερη μελέτη του θά μπορούσε νά προκύψουν στοιχεία όχι μόνο κοινωνικά και ιστορικά, μά νά σταθμιστεί και τό ήθικό βάρος μιάς έποχής και των άτόμων που την ύπηρετούν. Μαζί μέ αυτό, στό τέλος, σέ πλήρη μεταγραφή παραθέτω και την έκθεση - άπολογία¹¹ του ίδιου του Ρεσβάνη που έπακολούθησε.

Ο Έπαρχος Κεφαλονιάς Κωνσταντίνος Έγγλέσης, δέν μπορούσε νά μείνει αδιάφορος σέ μιά τέτοια καταγγελία. Και νά τό ήθελε, από τη φύση του επαγγέλματός του και παρασυρόμενος από την καταγωγή του, δέν θά μπορούσε νά ρθει σέ αντίθεση μέ την κοινή γνώμη που ήταν έξαιρετικά ευαίσθητη και δέν γνώριζε τί προβλήματα μπορούσε νά του δημιουργήσει. Καθόλου όμως άπίθανο και ό ίδιος νά συνταράχτηκε από αυτό τό ίδιο τό γεγονός που μπορεί νά μή τό ένέκρινε. Γιά τούτο έδρασε άστραπιαία⁽¹²⁾.

Διαβιβάζει την άναφορά των Έσραηλιτών στο διευθυντή των δεσμοτηρίων, προς γνώση, όπισθογραφώντας **ιδιοχείρως** τίς έντολές του, τίς όποιες και καλύπτει μέ πλήρη την ύπογραφή του.

Τή 24 Αυγούστου 1860

Λιαβιβάζεται προς τόν Κύριον Διευθυντήν Δεσμοφύλακα σχετικής αποφάσεως της Έφορευτικής Έπιτροπής, διά πληροφορίας και έκθεσιν. Έν τούτοις νά άναστείλη πάσαν εργασίαν επί του περί ου ό λόγος γηπέδου, μέχρις ου επιληφθή του άντικειμένου ή Έπιτροπή μετά τάς πληροφορίας του.

Κ. ΙΓΓΛΕΣΗΣ

Έπαρχος και Πρόεδρος⁽¹³⁾

Ο άνορθόδοξος αυτός τρόπος διεκπεραίωσης δημόσιας ύπηρεσίας θέτει πολλά έρωτηματικά!.. Γιατί είναι γνωστό πως τό Έπαρχείο διαθέτει συγκροτημένο γραφειοκρατικό σύστημα και ή άλληλογραφία θά έπρεπε νά περάσει μέσα από τούς μηχανισμούς αυτούς. Άπεναντίας στά σχετικά βιβλία, Έσωτερικής Άλληλογραφίας του Έπαρχου, όπου μέ σχολαστικότητα άναγράφονται και οι παρατελευταίες υποδείξεις τόν τηρείται πρωτόκολλο της άλληλογραφίας του, **δέν υπάρχει** έγγραφη ούτε άπαντητική στην έβραϊκή κοινότητα ως όφειλε, ούτε διατακτική στον διευθυντή των δεσμοτηρίων! Τούτο σημαίνει πως ό Έπαρχος άπόφυγε τόν καθιερωμένο δημόσιο δρόμο και χρησιμοποίησε τόν κλειστό ιδιωτικό, προκειμένου νά καλύψει τόν άτακτήσαντα ύφιστάμενό του.

Γιατί όπως σέ κάθε έποχή που η έξουσία είναι δοτή, ό τυπικά προϊστάμενος δέν είναι άναγκαστικά και ό ισχυρός. Σημασία έχει, όχι τό πόστο αλλά τό ποιός στηρίζει τό άτομο που τό κατέχει. Και στό σημείο αυτό φαίνεται ό Έπαρχος νά ένιωθε κάποια αδυναμία άπέναντι στον Διευθυντή δεσμοφύλακα.

Μιά όλόκληρη βδομάδα χρειάστηκε ό Δρ. Ρεσβάνης νά συντάξει την πληροφοριακή του έκθεση, όπως τού ζητήθηκε από την προϊσταμένη του Αρχή. Μεταγραμμένη τη δημοσιεύουμε γιά εύρύτερη μελέτη. Στην προσπάθειά του νά καλύψει τη βέβηλη πράξη του, προβαίνει σέ έτεροχρονισμούς και δικαιολογήσεις άτυχες και άστοχες, όπως όλοι οι θρασείς όταν κληθούν στην τάξη.

Αυτή η άπάντηση μαζί μέ την άναφορά της έβραϊκής κοινότητας και την όπισθογράφησή της έντολής του Έπαρχου μπηκαν και καταχωνιάστηκαν στο άρχείο. Συμπερότερο κρίθηκε νά τηρηθεί ένα άτυπο status quo, παρά νά κινηθεί ή όποιαδήποτε διαδικασία, που κανείς από τούς ύποκινητές δέν γνώριζε ποιός θά βγει νειωμένος.

Μέ συστηματοποιημένη τακτική νά μή διαρεύσει τό θέμα σέ όποιαδήποτε έπίσημη έγγραφη, ώστε νά δημιουργήσει εύρύτερες άναμοχελεύσεις, ό Κωνσταντίνος Έγγλέσης διατηρεί τό αξίωμα του έπαρχου Κεφαλονιάς, ό Δρ. Α. Ρεσβάνης τη θέση του διευθυντή άρχιδεσμοφύλακα και ή έβραϊκή κοινότητα τό νεκροταφείο της.

Αυτό τό τελευταίο προκύπτει από την κανονική λειτουργία του τίς δεκαετίες που άκολούθησαν, γιά τίς όποιες υπάρχουν έπίσημα στοιχεία. Μάλιστα διαπιστώνεται πως την περίοδο μετά την Ένωση, τά δεσμοτήρια έχουν άποχετευτικά προβλήματα μέ τίς άκαθαρσίες νά ξεχειλίζουν στις αϋλές και τίς άκτίνες, γιατί ή λύση της μεταβολής του ιερού χώρου των Έσραηλιτών σέ κοπροδόχο και άποχετευτικό βόθρο του συγκροτήματος σταμάτησε⁽¹⁴⁾, χάρη στη θαρραλέα διαμαρτυρία μιάς φτωχής και αδύναμης κοινότητας όπως ήταν εκείνη των Έβραίων του 1860.

(Ένδιαφέροντα στοιχεία γιά τούς Έβραίους της Κεφαλονιάς περιέχονται στα άρθρα του κ. Άγγελου - Διονύση Δεμπόπου που έχουν δημοσιευτεί στα «Χρονικά» Έανουαρίου (άρ. 45) και Φεβρουαρίου (άρ. 46) 1982).

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Πρβλ. "Αγγελιο - Διονύση Δεμπόπου, 'Εβραϊκά, μέρος πρώτο, περιόδ. «Η Κεφαλονίτικη Πρόοδος», τομ. Ζ' αριθ. 79-80, σελ. 133. "Αναδομοσιεύτη στο περιοδικό Χρονικά, τεύχ. 45, 'Ιαν. 1982, σελ. 5-6.
2. Βλ. εφημερίδα 'Αλήθεια, φ. 8, 4/16.11.1861, σελ. 3β.
3. 'Επειδή όλες αυτές οι άφιξεις αποτελούνται από οικονομικά αδύναμους, να υποθέσουμε πως η μετανάστευση προκλήθηκε από αττία επιτακτικής ανάγκης.
4. Βλ. Πρακτικά των συνεδριάσεων της Νομοθετικής Συνελεύσεως κατά την πρώτην σύνοδον της Δεκάτης Βουλευτικής περιόδου, Τ. 1, σελ. 528-530, όπου εκθέτονται τα «προσόντα εκλογέων και εκλογίμων».
- α) Να είναι γεννημένος (ιθαγενής 'Ιόνιος) εις τό 'Επτανήσιον Κράτος ή πολιτογραφημένος και να πρεσβεύει την Χριστιανικήν Θρησκείαν.
- β) Να έχη συμπληρωμένον τό 21ον έτος της ηλικίας του.
- γ) Να είναι κάτοικος του 'Ιονίου Κράτους.
- δ) Να έχη εις ιδιοκτησίαν ή επικαρπίαν ή να νέμηται επί αιώνιω δικαιώματι ή επί καιρώ άορίστω ακίνητα αγαθά (κ.τ.λ.).....
- ε) Να γνωρίζη γραφήν και ανάγνωσιν...
5. Οι ριζοσπάστες αντιπρόσωποι στά 1861 στην ΙΑ' Βουλή των 'Ιονίων θα φέρουν Νομοσχέδιο πού θα επανορθώνει την κατάφορη αυτή άδικία. 'Η άτυχη όμως αυτή Βουλή διαλύθηκε πριν προλάβει ή προσπάθεια να υλοποιηθεί. (Πρβλ. Παναγιώτη Πανά, στην εφημερίδα «'Αλήθεια», φ. 5, 14/26.10.1861, σελ. 3α).
6. Βλ. "Αγγελιο - Διονύση Δεμπόπου, Τό 'Αργυστόλι Διασκεδάζει, 'Αργυστόλι 1979 — Τό Πανηγύρι της Δραπανιώτισσας — σελ. 153.
7. Σήμερα έχει μεταβληθεί σέ μικρό άλσος χωρίς να επισημαίνεται κανένα ένδεικτικό νεκροταφείο.
8. Τό έργο γράφτηκε στά ίταλικά γιατί άποσκοπούσε να διαβαστεί από τόν 'Αρμυστή και την Ιεραρχία της άγγλικής έξουσίας πού άγνοούσαν τά ελληνικά. Μεταφράστηκε από τόν καθηγητή Χαρ. 'Αντωνάτο και βρίσκεται σέ όλες τίς εκδόσεις 'Απάντων του 'Ανδρέα Λασκαράτου.
9. 'Η 'Εφορική 'Επιτροπή αποτελείται από τόν 'Επάρχο, πού είναι και πρόεδρος, τόν εισαγγελέα, τόν Διευθυντή της 'Εκτελεστικής 'Αστυνομίας, τόν γιατρό των φυλακών πού συνήθως είναι ό άνταρχίατρος, και τό διευθυντή δεσμοφύλακα.
10. Τοπικό 'Ιστορικό 'Αρχείο Κεφαλονιάς (Τ.Ι.Α.Κ.), 'Ιονικό Κράτος, Διοίκηση, Φάκελος Δεσμοφυλικού Οίκου 1860. 'Αναφορά των ύποφαινομένων έβραίων διαμενόντων εις την Νήσον ταύτην, φ.43Γ.
11. Τ.Ι.Α.Κ., ό π., 'Αναφορά 150 του Διευθυντού του Δεσμοφυλικού Οίκου Α. Ρεσβάνη, των 'Εκλ. Κυρίω Κωνσταντίνω 'Ιγγλέση 'Επάρχω και προέδρω της έφορικής 'Επιτροπής, φ. 42Γ.
12. 'Η άναφορά της επιτροπής των έβραίων είναι άχρονόλογητη. 'Η ήμερομηνία της προκύπτει από την όπισθογραφημένη έντολή του 'Επαρχου.
13. Τ.Ι.Α.Κ. ό π., Φάκελος Δεσμοφυλικού Οίκου 1860, φ.43'.
14. 'Αργότερα και όταν κοινότητα και νεκροταφείο βρίσκονται σέ παρακμή τό επίδικο τμήμα καταλήφθηκε από την προέκταση του δρόμου και από τότε και τυπικά τά Δεσμοφύλακα βρέθηκαν άποκομμένα από τό έβραϊκό κοιμητήριο.

ΕΓΓΡΑΦΟ 1ο

'Εκλαμπρότατε 'Επαρχε
'Αναφορά

Των ύποφαινομένων έβραίων διαμενόντων εις την Νήσον ταύτην.

Οι ύποφαινομένοι έβραίοι πρό τριάκοντα περίπου ετών έλαβον παρά της κυβερνήσεως τεμάχιον γηπέδου παρά τώ Σωφρονιστήριω της Νήσου ταύτης τό όποιον χρησιμεύει ως νεκροταφείον έν ώ θάπτονται οι όμόθησκοί των.

'Ως είναι γνωστόν οι τάφοι οίασδήποτε φυλής ή θρησκείας είναι ιεροί παρ' άπασα τοίς πολιτισμένοις έθνεσι, μάλιστα οι παραβιάζοντες τούς τάφους αύστηρώς τιμωρούνται υπό του νόμου.

Τό εις τούς έβραίους ως άνω παραχωρηθέν τεμάχιον γηπέδου άείποτε έσεβάσθη ή κυβερνήσις και ό τόπος. Πρό όλίγων μηνών όμως ό Διευθυντής του Σωφρονιστηρίου άμφισβήτησε τό νεκροταφείον εις τούς άναφερομένους. 'Εσχάτως άναγκασθείς να ύποκύψη εις τάς διαταγάς των τοπικών άρχών επένηκε να τό παραβιάση κατ' άλλον τρόπον. Αύτός έπί των τά-

φων εκτελεί άνασκαφάς άγνοούμεν επί ποίω σκοπώ, Διά των άνασκαφών οι άναφερόμενοι είδον μετά λύπης των εκτεθειμένα τά όστα και την κόνιν των τεθνεώτων όμοθησκων των εις τούς κύνας. Την λύπην των ταύτην σκοπούντες οι άναφερόμενοι να εκφράσωιν εις την κυβερνήσιν και αίτούμενοι όπως αύτη ύσπερεστη ή διατάξη όχι μόνον τόν εις τούς τάφους όφειλόμενον σεβασμόν αλλά και να γίνει μικρόν τί περίφραγμα ίκανόν να τούς έξασφαλίξη υπό οίασδήποτε προσβολής.

GIACOBBE VITAL - ABRAAM MATZA ΤΟΥ ΡΑΦΑΗΛ
DAVID MUSTACHI - BENIAMIN LEVI - ELIA VIVANTE Q. MOMOLO

ΕΓΓΡΑΦΟ 2ο

'Αριθ. 150.
Δεσμοφυλικός Οίκος
Κεφαλληνία τη 31η Αύγουστου 1860

'Εκλαμπρότατε κύριε,

'Εντιμοποιούμαι να καθυποβάλω τή 'Εντίμω 'Εφορική 'Επιτροπή τας επί της ένταύθα έπισηματομένης άναφοράς πληροφορίας και εκθεσίμ μου, προσκαλώ την 'Εντίμον 'Εφορικήν 'Επιτροπήν να ένθυμηθή ότι εις τό τεμάχιον γηπέδου όπερ οι 'Ισραηλίται διατείνονται ότι είναι τό νεκροταφείον των, κατά τό 1859 κατεσκευάσθησαν τρεις λίαν μεγάλοι κοπροδόχοι, οίτινες δέχονται όλας τάς άκαθαρσίας των εις την Β', Γ' και Δ' άκτίνα κατοικούντων δεσμιών, ώστε διά να κατασκευασθώσι τότε οι κοπροδόχοι ούτοι, τό γήπεδον εκείνο άνεσκαφη έκ βάθρων, ώστε ούδεις δύναται σήμερον να γνωρίση πού τά όστα των ποτέ ένταφιασθέντων εύρίσκονται.

Εις την άναφοράν ταύτην οι άναφερόμενοι λέγουσιν ότι πρό όλίγων μηνών ό διευθυντής του καταστήματος τούτου άμφισβήτησε τό νεκροταφείο τούτο εις αύτόν. 'Απαντών ως προς τότο διαδηλώ εις ύμάς, ότι τότε δέν άμφισβήτηθή τό νεκροταφείον εις τούς 'Ισραηλίτας άλλ' ένεκα της σεβασμού εκείνου δν εκαστος όφείλει να έχη διά τούς τεθνεώτας, έμποδίσθη εις τούς 'Ισραηλίτας να ένταφιάζωσι τούς νεκρούς των εις ένα τόπον εις δν ύπάρχουσι τρεις κοπροδόχοι του Καταστήματος και εις της παρά τώ ίδίω 'Αγγλικής Φρουράς οίτινες πάντοτε εισίν πλήρεις άκαθαρσιών, οι όποιοι ροφώμενοι έκ των περί αύτών χωμάτων όλο τό γήπεδον εκείνο άποκαθίσταται κόπρος δυσωδέστατος ώστε ούδόλωγ και κατά τά άρχάς της θρησκείας και κατά τάς άρχάς της ήθικής είναι κατάλληλος να δέχεται τούς νεκρούς, όπερ κατά τόν παρελθόντα Μάρτιον άναγνωρισθέν και υπό του 'Εντίμου Τοποτηρητού διετάχθη εις τούς 'Ισραηλίτας ίνα ένταφιάσωσι τόν τότε νεκρόν των εις τόν τόπον δν έγώ ήθελα τούς προσδείξει και τώ όντι κατ' εκείνην την έποχην εις τόπον ύπ' έμού προσδιορισθέντα και πόρρω απέχοντα των έν προκειμένω θέσεων ένταφιασαν και εκείνον και άλλον άκολουθως.

Καθ' όσον άφορά την παραβίασιν ήν οι άναφερόμενοι λέγουσιν ότι επί του παρόντος έπραξα, ύποβάλλω ότι τό γήπεδον εκείνο δν επί του παρόντος όλο καλλιεργημένον και πλήρες κοπροδόχων ένόμισα δέον να ένσκάψω ένα λάκκον εις δν να καταθέσω ποσότητα τινά άσβέστου δν εκαστασκεύασε τό Κατάστημα, ή εργασία του όποιου ήτο ήδη τετελεσμένη καθ' ήν ήμεραν μοι διεβιβάσθη ή περί ου ό λόγος 'Αναφορά εις τρόπον ώστε ή 'Εντίμος 'Εφορική 'Επιτροπή εύκόλως δύναται να πεισθή ότι οι 'Ισραηλίται έσφαλμένως προσβάλλουσιν έμέ ως παραβιάσαντα τό νεκροταφείον των, ένώ άλλο δέν έποίησα είμη να βάλω εις μίαν θέσιν πλήρη δυσωδεστάτων άκαθαρσιών μίαν ύλην καθαροτάτην και ίκανήν να διορθώση και την άτμοσφαιρικήν κατάστασιν του τόπου εκείνου.

Δράτνω όμως την εύκαιρίαν ταύτην και πρόσ άποφυγήν περαιτέρω παραπόνων έκ των άτόμων τούτων, νομιζω δέον ίνα ούτοι προσκληθώσι όπως μεταθέσωσι, εάν δύνανται να τά εύρωσι τά όστα άτινα ύπάρχουσιν εις την θέσιν εκείνην εις τό μέρος όπερ ήρχισαν να ένταφιάζωνται, διότι ή ύγιεινή του Καταστήματος τούτου άπαιτεί κατεπειγόντως ίνα πέραν του τέλους άνοιχθή εις βαθύς τάφρος όπως ρέωσι τά ύδατα εύκόλως διά να μη διαδίδεται ή ύγρασία έκ του περιτοιχίσματος εις τό Κατάστημα τούτο, και διορθώθη τό άτόμημα όπερ άείποτε ύπήρξε ένταύθα πρόσφορον πολλών και σοβαρών άσθενείων.

'Εχω την τιμήν να είμαι
Της 'Υμετέρας 'Εκλαμπρότητος
Ταπεινός Ευπειθείς Θεράπων
Α. Ι. Ρεσβάνης
Διευθυντής

עץ חיים הוא

Δένδρον ζωής είναι η Τора...
(Παροιμ. 3:18)